

A KONTEXTUS SZEREPE A FŐNEVEK INTERPRETÁCIÓJÁBAN*

IGEKÖTŐS IGÉK, AMELYEK NEM VÁLTJÁK KI A SPECIFIKUSSÁGI KÖVETELMÉNYT, ÉS HK-IGÉK, AMELYEK NEM VÁLTJÁK KI A NEM-SPECIFIKUSSÁGI KÖVETELMÉNYT

SZILÁRD BALÁZS

1. Problémafelvetés

Ebben a cikkben az ún. specifikussági követelményről, valamint duálisáról, az ún. nem-specifikussági követelményről (ismertebb nevén határozottsági korlátozásról) lesz szó. A szakirodalomban széles körben elterjedt vélekedés szerint e két nyelvi jelenségben közös vonás az, hogy a velük jellemzett nyelvi környezetekben korlátozva van az ott megjelenni képes főnévcsoport-típusok köre, továbbá az ott megjelenni képes főnévi csoportok lehetséges olvasatainak a köre. Nevezetesen: úgy tűnik, hogy vannak olyan nyelvi környezetek, melyekben kizárólag specifikus olvasatú főnévi csoportok tudnak megjelenni (specifikussági követelmény), illetve olyan nyelvi környezetek is, melyekben kizárólag nem-specifikus olvasatú NP-k jelenhetnek meg (nem-specifikussági követelmény).

A jelen cikkben a specifikus olvasatú főnévi csoport (röviden: specifikus NP) fogalmát, illetve a nem-specifikus olvasatú főnévi csoport (röviden: nem-specifikus NP) fogalmát az Enç (1991) által definiált módon használom.¹ Enç (1991) szerint az NP-k határozottsága, illetve az NP-k specifikussága két, egymással összefüggő, de ugyanakkor nem azonos jelenség. Mind a határozott NP-k, mind a specifikus NP-k megkívánják, hogy a referenseik kapcsolódjanak valamely, a diskurzusba korábban már bevezetett diskurzusreferens(ek)hez, de a kapcsolódás megkövetelt módja nem azonos. A határozott NP-k esetében a kapcsolódás megkívánt

* Köszönettel tartozom a cikk névtelen lektorának, továbbá Kenesei Istvánnak, a kötet szerkesztőjének, valamint témavezetőmnek, Maleczki Mártának értékes tanácsaikért és kritikái észrevételeikért. Nem rajtuk múlt, ha a szövegben hibák maradtak, melyekért a felelősség kizárólag engem terhel.

¹ Jelen cikkben NP-nek nevezem a határozott főnévi csoportokat is.

módja az azonosság reláció: egy egyes számú határozott NP referense azonosítható egy korábbi már ismert individuumreferenssel (pl. *a kutya*), illetve egy többes számú határozott NP referense azonosítható egy korábbi már ismert csoportreferenssel (pl. *a kutyák* vagy *a három asztal*). Ezzel szemben a specifikus NP-k esetében a releváns kapcsolódási mód nem az azonosság-, hanem a tartalmazásreláció: egy specifikus NP értelmezésekor találnunk kell egy korábbi már ismert csoportreferenst (halmazt), amelynek egy elemével vagy egy részhalmazával vagy (szélsőséges esetben) magával a teljes halmazzal azonosítandó(k) a specifikus NP referense(i) (pl. *az egyik könyv* vagy *ketten az osztályomból*). Ha így definiáljuk a határozott NP-ket, illetve a specifikus NP-ket, akkor következik, hogy minden határozott NP egyúttal specifikus NP is, de nem minden specifikus NP határozott NP.

Most következzen a cikkben tárgyalt két nyelvi jelenség rövid ismertetése. A HATÁROZOTTSÁGI KORLÁTOZÁS (röviden: HK) jelensége a magyarban Szabolcsi Anna (1986) elemzése értelmében azt jelenti, hogy bizonyos igék mellett bizonyos típusú mondatokban nem jelenhetnek meg határozott főnévi csoportok (l. (1)).²

- (1) Kaptam { ✓könyvet / ✓egy könyvet / *a könyvet / *minden könyvet } Pétertől.

Ugyanakkor újabb elemzések azt állítják, hogy a kérdéses környezetekben nem annyira a határozott, mint inkább a specifikus olvasatú főnevek megjelenése van tiltva (É. Kiss (1995)). Ezt támasztja alá Maleczki (2008) észrevétele is, mely szerint bizonyos formailag határozott (de nem specifikus) főnévi kifejezések megjelenhetnek e környezetekben. Így például a (2) mondatban a *minden* főnévi csoport, illetve a (3) mondatban a *mindenféle ember* főnévi csoport Maleczki (2008) értelmezése szerint olyan formailag határozottnak tekinthető főnévi kifejezések, melyek interpretációja – határozottságuk ellenére – nem-specifikus.

- (2) ✓**Minden** van: gyümölcs, édesség, ruhanemű ...
 (3) ✓Van **mindenféle ember**: kövér, sovány, kisportolt ...

² Szabolcsi (1986) megfigyelte, hogy a HK-t kiváltó magyar igék mellett felfüggesztődik a határozottsági korlátozás, amennyiben (i) a mondat tartalmaz egy kontrasztívan fókuszált összetevőt (vö. *A KÖNYVET_{Fókusz} kaptam Pétertől, és nem a lemezt*), illetve ha (ii) az igék lehetséges progresszív olvasatba tenni (vö. *Éppen főztem a levest a konyhában*).

Maleczki (2008) azokat a főnévi csoportokat tekinti határozatlanoknak, amelyek Barwise és Cooper (1981) definíciója értelmében ún. gyenge determinánsokat (ang. weak determiner) tartalmaznak, illetve azokat a főnévi csoportokat tekinti határozottaknak, amelyek Barwise és Cooper (1981) definíciója értelmében ún. erős determinánsokat (ang. strong determiner) tartalmaznak.³

Barwise és Cooper (1981) elemzése értelmében a köznevek denotációja egy H halmaz, továbbá a determinánsok egy olyan f függvényt denotálnak, amely H -hoz hozzárendel egy olyan Q halmazcsaládot, amelyre igaz a következő állítás: bármely X halmazra, $X \in Q$ akkor és csak akkor, ha $(X \cap H) \in Q$. A Q halmazcsalád elemei tehát halmazok, és ezek a halmazok azon VP-k denotációinak felelnek meg, amely VP-k az adott (determináns+köznév) egységgel kombinálódva igaz állításokat eredményeznek.

Barwise és Cooper (1981) a természetes nyelvi determinánsokat felbontják két csoportra: ún. erős determinánsokra és ún. gyenge determinánsokra. E két determinánstípus elkülönítésére a szerzők a következő tesztet javasolják. Készítsünk olyan *Determináns Főnév Főnév* formájú kijelentő mondatokat, melyekben a két főnévi helyre azonos főnév van behelyettesítve (pl. *Minden antilop antilop*). Ha azt tapasztaljuk, hogy egy ilyen formájú állító mondat automatikusan igaz (tehát tautologikus) állítást eredményez, minden olyan modellben, amelyben értelmezhető az adott mondat, akkor a mondatban szereplő determináns pozitívan erős (l. (4)); illetve ha azt tapasztaljuk, hogy egy ilyen formájú tagadó mondat automatikusan hamis (tehát kontradiktorikus) állítást eredményez, minden olyan modellben, amelyben értelmezhető az adott mondat, akkor a mondatban szereplő determináns negatívan erős (l. (5)).⁴ Hogy ezt belássuk, elemeznünk kell

³ Barwise és Cooper (1981) a gyenge determináns és erős determináns terminusokat Milsark (1977) munkájából vették át. Milsark (1977) a határozottsági korlátozást mutató angol *there be* konstrukciót elemző cikkében gyengéknek nevezte azokat a determinánsokat, amelyek megjelenhetnek a *there be* konstrukcióban; illetve erőseknek azokat a determinánsokat, amelyek nem képesek előfordulni ebben a környezetben, l. alább (16a–b).

⁴ Barwise és Cooper (1981) definíciójában a 'minden olyan modellben, amelyben értelmezhető a mondat' (ang. „in every model in which it is defined”) feltétel arra utal, hogy bizonyos erős determinánsok lexikálisan rendelkeznek egzisztenciális preszuppozícióval, melynek teljesülése előfeltétele annak, hogy az őket tartalmazó mondatokhoz igazságértéket tudjunk rendelni. Így például a *mindkettő* erős determinánst tartalmazó mondatokhoz csak akkor tudunk igazságértéket rendelni, ha a determinánssal kombinálódó főnév extenziója nem üres és pontosan két egyedet tartalmaz.

ezeket a mondatokat Barwise és Cooper (1981) determináns-definíciója alapján (l. a determinánsok egy olyan f függvényt denotálnak, amely a köznév által denotált H halmazhoz hozzárendel egy olyan Q halmazcsaládot, amelyre igaz az az állítás, hogy bármely X halmazra, $X \in Q$ akkor és csak akkor, ha $(X \cap H) \in Q$). A Barwise és Cooper által javasolt tesztmondatokban a determináns egy adott N köznévvel kombinálódik, majd a (determináns + köznév) egység kombinálódik az N köznévből és a kopulából álló VP-vel. Tehát az N köznév denotációja ($=H$) azonos a VP denotációjával ($=X$). A pozitívan erős determinánsok (pl. *minden*) olyan VP-kel tudnak igaz állítást kifejezni, mely VP-k denotációja ($=X$) tartalmazza az N által denotált halmaz ($=H$) összes elemét. Ez a tesztmondatokban automatikusan teljesül, mivel $X=H=X \cap H$.

A negatívan erős determinánst tartalmazó (5) mondat az előbbivel ellentétes eredményre vezet: azaz a VP-denotáció ($=X$) függetlenül annak számosságától soha nem lehet eleme Q -nak, mivel Q olyan halmazok halmaza, amely halmazokban egyetlen egy $gnú$ sem található, míg $X=H=X \cap H$ a modellben lévő összes $gnút$ tartalmazzák.

(4) Minden $gnú$ $gnú$. (ang. Every gnu is a gnu.) – erős determináns

(5) Egyik $gnú$ sem $gnú$. (ang. Neither gnu is a gnu.) – erős determináns

Ugyanakkor az ún. gyenge determinánsokat tartalmazó *Determináns Főnév Főnév* formájú kijelentő mondatok nem eredményeznek sem automatikusan igaz, sem automatikusan hamis állításokat az olyan modellekben, melyekben értelmezhető az adott mondat. Így például a (6) mondat a modelltől függően lehet igaz (ha sok $gnú$ létezik) vagy hamis (ha csak kevés $gnú$ létezik vagy nem létezik egy sem). Ha a modellben kevés $gnú$ létezik, akkor a köznév denotációja (H) és a VP denotációja (X) is olyan halmaz, amely kevés számú $gnút$ tartalmaz. Ez esetben $X=H=(X \cap H)$ is egy kis számosságú $gnú$ -halmaz lesz. Így viszont $(X \cap H)$ nem lehet eleme a Q -nak, mivel a Q halmazcsalád elemei olyan halmazok, amelyekre mindre igaz az, hogy sok $gnút$ tartalmaznak.

(6) Sok $gnú$ $gnú$. (ang. Many gnus are gnus.) – gyenge determináns

Visszatérve Maleczki (2008) megfigyelésére: a szerző állítása szerint a (2) és a (3) mondatok olyan formailag határozott főnévi kifejezéseket tar-

talmaznak, melyek interpretációja (határozottságuk ellenére) nem-specifikus. Maleczki a *minden*, illetve a *mindenféle ember* NP-ket formailag határozottaknak tekinti, mivel azok Barwise és Cooper (1981) fentebb idézett tesztje alapján erős determinánsokat tartalmaznak. Ugyanis az univerzális kvantifikációt kifejező determinánsokkal képzett *Determináns Főnév Főnév* formájú mondatok automatikusan igaz állításokat fejeznek ki minden olyan modellben, ahol értelmezhető az adott mondat. Ugyanakkor Maleczki (2008) úgy véli, hogy a (2) és (3) mondatban szereplő kérdéses NP-k bár univerzálisan kvantifikáltak és ezáltal formailag határozottak (= erősek), mégis nem-specifikus értelmezést kapnak. Maleczki megállapítja, hogy a (2)-ben a *minden* NP által felvezetett lista köznevei, illetve a (3)-ban a *mindenféle ember* NP által felvezetett lista köznevei fajtákra és nem egyedekre utalnak. Ezáltal a szóban forgó köznév-listákat bevezető, formailag határozott (azaz formailag erős) NP-k az interpretáció szintjén nem-specifikusak (azaz határozatlanok) abban az értelemben, hogy nem tartalmaznak tartománykorlátozást. Az elmondottakból látható, hogy Maleczki (2008) elemzése eltér Enç (1991)-től, mivel Enç (1991) definíciói értelmében a határozott NP-k a specifikus NP-k egy valódi részhalmazát képezik.

Visszatérve a HK tárgyalására: bár a (2) és (3) példák alapján indokoltnak tűnhet, hogy a HK elemzésében a „határozottsági kritérium”-ot felváltjuk a „specifikussági kritérium”-mal, ez nem old meg minden problémát. Ugyanis az az elemzés, amely az egyedüli releváns kritériumnak a nem-specifikusságot tekinti, nem tud számot adni a (7) példáról. (A perfektív olvasatú *enni* ige HK-ige.)

(7) János evett **egyet a Mari almáiból**. (Bende-Farkas 2001: 76)

A (7)-ben az *egyed* főnév specifikus interpretációjú abban az értelemben, hogy egy a diskurzusba már korábban bevezetett halmaz (‘Mari almái’) egy elemére utal.⁵ A (7) mondatot azonban Bende-Farkas (2001) külön nem elemezte, és általánosságban ő is nem-specifikusnak tekinti a HK-argumentumokat. Mindazonáltal a (7) példa nem egyedülálló. A mintájára más magyar HK-igékkel is képezhető specifikus belső argumentumot tartalmazó mondat (pl. *kapni*, vö. (8)).

⁵ Enç (1991: 10) azt írja az *Ali knew two of the women* ‘Ali ismert kettőt a nők közül’ mondat kapcsán: „*partitives are necessarily specific*”.

- (8) Peti híres arról, hogy egzotikus országokból származó bélyegei vannak. Nézd csak, tegnap találkoztam vele, és kaptam **néhány bélyeget** a bélyegei közül.

A (7) és (8) azt mutatja, hogy klasszikus HK-környezetekben megjelenhetnek specifikus belső argumentumok. Ez a jelenség eddig nem kapott kellő figyelmet a szakirodalomban.⁶

Most nézzük a SPECIFIKUSSÁGI KÖVETELMÉNY-t (röviden: SK). É. Kiss Katalin (1995) elemzése szerint a magyarban megfigyelhető a határozottsági korlátozás egyfajta ellentettje is: bizonyos igék megkövetelik, hogy a belső argumentumuk specifikus olvasatú legyen. É. Kiss (1995) szerint ilyen egyebek közt az összes igekötős ige (l. (9)).⁷

- (9) Megszületett egy gyermek.

É. Kiss (1995) akkor tekint specifikusnak egy főnévi csoportot, ha annak referensei egy a diskurzustartományban már jelen lévő halmaz elemeit denotálják (vö. Enç (1991)). A *megszületni* igekötős ige esetében ez úgy értendő, hogy előzetesen ismertnek kellett lennie várandós anyák egy halmazának, és e nők közül az egyik megszülte a várt gyermekét. Más szóval a mondatban említett gyerek a világtudás alapján szoros ontológiai kapcsolatban áll egy (illetve az egyik) előzetesen ismert várandós nővel (vö. az ún. hídképzés jelensége, (18)-as lábjegyzet).

A későbbi elemzések felfigyeltek arra, hogy a belső argumentum nem nyer minden igekötős ige mellett specifikus értelmezést. Maleczki (2001) a következő általánosítást fogalmazta meg. Azok az igekötős igék mutatják elsősorban az SK-t, melyeknél az igekötő a perfektivitást (és nem egy loka-

⁶ Piñon (2006) is írja, hogy a nyílt partitívusos NP-k elfogadhatóbbak a HK-környezetükben, mint a rejtett partitívusos formájú specifikus határozatlan NP-k.

⁷ A határozottsági korlátozáshoz hasonlóan a specifikussági követelmény is fellelhető más nyelvekben is. Például az SK egy a magyarban és az angolban egyaránt megfigyelhető esete a következő. Az individuum-szintű predikátumok (pl. *magas, intelligens*) a nem-generikus olvasatuk mellett megkövetelik, hogy az alanyuk „függetlenül azonosítható entitás” legyen. Mint azt Farkas és de Swart (2003: 10) írják: „*subjects of i-level predicates are ‘logical subjects’ of categorical statements in which the predicate predicates something of an independently established referent*”. Ezzel egybecseng az, amit Milsark (1977: 15) a *Some people were tall* ‘Néhány ember magas volt’ mondatról ír: e mondatban a *some people* NP szükségszerűen kontrasztív interpretációt kap (kb. „néhányan egy előzetesen ismert csoportból, szemben a többiekkel”). A jelen cikkben nem foglalkozom individuum-szintű predikátumokkal.

típuszi jelentést) adja hozzá domináns jegyként az alapige jelentéséhez (pl. *megérkezni*). Ugyanakkor szerinte a lokatípuszi (azaz téri) jelentésüket megőrzött ige-kötőpéldányok nem teszik kötelezővé a belső argumentum specifikus interpretációját, és használhatók új diskurzusreferensek bevezetésére, melyek nem köthetők az éppen őket bevezető állításon kívül a kontextus semmilyen eleméhez sem (l. (10)).⁸

(10) Bejött néhány kutya.

A jelen cikk tehát a határozottsági korlátozással és a specifikussági követelménnyel foglalkozik, pontosabban olyan példákkal, ahol vagy (i) egy magyar HK-ige mellett nem érvényesül a nem-specifikussági követelmény (pl. (7)), vagy (ii) egy magyar ige-kötős ige mellett nem érvényesül a specifikussági követelmény (pl. (10)). Azonban mind a HK, mind az SK lehetséges ellenpéldáit kizárólag a lehetséges nyelvi környezetek egy részhalmazában vizsgálom. A jelen cikkben vizsgált adattípus a (11) alatt olvasható.

(11) A jelen cikkben vizsgált adattípus: a HK, illetve az SK jelentkezése (vagy elmaradása) a magyarban az (i) eventív ige-k (ii) belső argumentumai esetében a (iii) nem-fókuszos (iv) perfektív mondatokban.

A (11) definíció négy explicit megszorítás segítségével határolja körül a jelen cikkben vizsgálandó adattípust. Ezek közül egyrészt az (i) és (ii) megszorítás, másrészt a (iii)–(iv) megszorítások alkalmazása összefügg egymással. Mielőtt azonban ismertetném ezeket a tényezőket, szükséges egy kis terminológiai kitérőt tenni.

Terminológiai kitérő: eventualitás, esemény, belső argumentum

Gazdag szakirodalma van a különböző eseményszerkezeti, illetve aspektuális osztályokba sorolható ige-k tanulmányozásának (vö. Kiefer (2006) és az ott olvasható referenciák). Emmon Bach (1986) nyomán az *eventualitás* (ang. *eventuality*) terminust egy olyan semleges címkének tekintem, amely használható bármiféle igei predikátummal leírható esemény-

⁸ Technikai értelemben „réginek” számít egy főnév diskurzusreferense, ha az azonosítható egy olyan diskurzusreferenssal, amely jelen volt a diskurzusuniverzumban már az aktuális mondat feldolgozása előtt is, illetve „újnak” az ellenkező esetben.

típus megnevezésére (vö. a Vendler (1967) által tárgyalt állapotok, cselekvések, eredmények és teljesítmények összessége).

Az eventualitások egy szűkebb részhalmazát képezik az ún. események. Az *esemény* (ang. *event*) fogalmát a Kálmán László (1995) és a Henriette de Swart (1998) által használt értelemben használom: azaz beleérttem az összes olyan predikátumot, mely nem tekinthető a Vendler (1967)-féle értelemben állapotpredikátumnak (pl. *színházban lenni* vagy *széken ülni*) vagy cselekvéspredikátumnak (pl. *sétálni* vagy *ebédet főzni*). A továbbiakban *eventív predikátumnak* (illetve *eventív igének*) nevezem azokat a predikátumokat, amelyek a Kálmán (1995) és de Swart (1998) által használt esemény-kategória tagjai. Az esemény-kategóriát de Swart (1998) alapján ismertetem. A szerző három alapvető eseményszerkezeti típust különböztet meg: állapotok, cselekvések és események. De Swart (1998) két tulajdonság-pár alapján különíti el egymástól ezt a három kategóriát (l. alább (15)). Az első distinkció a statikus (állapotot leíró) és dinamikus (nem állapotot leíró) predikátumok között van. Minden eventualitás dinamikus, amely bármilyen kicsi változást eredményez a világban. Ugyanakkor de Swart használ az elemzésében még egy distinkciót, mely nem ugyanazon a vonalon szeli ketté az eventualitások teljes halmazát, mint a statikus–dinamikus szembenállás: ez a homogén–kvantált distinkció. A homogén eventualitásokra igaz az, hogy ha igaz állítás alkotható velük egy hosszabb időintervallumra nézve, akkor szintén igaz állítás alkotható velük az adott intervallum részintervallumaira nézve. Így például a (12a)-ból következik a (12b) igazsága.

(12) (a) Gábor 12 óra és 13 óra között ebédet főzött.

(b) Gábor 12 óra és 12 óra 15 perc között ebédet főzött. (12a) \rightarrow (12b)

A homogenitás tehát azt fejezi ki, hogy az adott eventualitás felbontható olyan rész-eventualitásokra, amelyek ugyanolyan típusúak, mint maga a teljes eventualitás. Ez a tulajdonság teljesül a Vendler-féle (1967) négy predikátumosztály közül az állapotokra és a cselekvésekre. Ugyanakkor a homogenitás tulajdonság hiányával jellemzett eventualitásokat kvantáltaknak nevezzük. Egy kvantált predikátum Krifka (1992) definíciója értelmében egy olyan entitásra referál, amelynek nincs egy olyan része sem, amely megnevezhető lenne ugyanazzal a predikátummal, mint a teljes entitás (vö. (13)).

(13) $\forall P[\text{KVANTÁLT}(P) \leftrightarrow \forall x, y [P(x) \wedge P(y) \rightarrow \neg y < x]]$

Kvantáltak a négy Vendler-osztály közül a pillanatnyi eventualitást leíró eredmények (pl. *odaérkezni a menedékházhoz*) és a duratív eventualitást leíró teljesítmények (pl. *elolvasni egy könyvet az elejétől a végéig* vagy *megfőzni az ebédet*). Továbbá kvantáltak a Vendler (1967) által nem tárgyalt ún. nem végpont jellegű pillanatnyi eventualitások (Moens–Steedman (1987), Kiefer (1992), vö. *Peti tüsszentett egyet*). Így például a (14a) mondat igazságából nem következik a (14b) mondat igazsága.

(14) (a) Gábor 12 óra és 13 óra között megfőzte az ebédet.

(b) Gábor 12 óra és 12 óra 15 perc között megfőzte az ebédet. (14a)↯ (14b)

A de Swart (1998)-féle három eventualitástípust összegzi a (15) alatti ábra.

(15)

HOMOGEN		KVANTÁLT
állapot	folyamat	esemény
STATIKUS	DINAMIKUS	

Mint azt alább a 2.1. pontban jelezni fogom, Kálmán László (1995) a magyar határozottsági korlátozás elemzésében az esemény terminust ugyanolyan értelemben használja, mint de Swart (1998): azaz ő is csak kvantált eventualitásokat ért alatta.

A (11)-ben írt adattípus-definíció támaszkodik a belső argumentum fogalmára is. Ez alatt a név alatt olyan NP-ket értek, melyek a Dowty (1991) által definiált Proto-Páciens thematikus szereppel rendelkeznek. Dowty (1991) számos argumentumkeret-típust elemez, és megkísérli azokat két általános thematikus szerep (l. Proto-Ágens és Proto-Páciens) segítségével megmagyarázni. A Proto-Ágens és a Proto-Páciens kategóriák Dowty szerint prototipikus szerveződésűek, azaz mindkét kategória egy-egy olyan tulajdonság-halmazzal definiálható, mely tulajdonsághalmazok nem alkotnak szükséges és elégséges feltételeket egyik kategória esetében sem (részleteket lásd i.m.). Dowty elemzése szerint az esetek döntő többségében a Proto-Páciens thematikus szerep jellemzi az unergatív intranszitiv igék alanyait (vö.

nevet, táncol), illetve a tranzitív igék tárgyi argumentumait. Ugyanakkor az esetek döntő többségében a Proto-Ágens thematikus szerep jellemzi az unakkuzatív intranszítív igék alanyait (vö. *elolvad, eltörik*), illetve a tranzitív igék alanyi argumentumait.

Most következzen a (11)-ben írt korlátozások indoklása. Az (i) és (ii) megszorítás használatának oka a következő: a kurrens szakirodalomban több szerző által is képviselt nézet szerint a magyarban a perfektív eventív igék (= a de Swart (1998)-féle eseményt leíró igék) három alcsoportra bonthatók a belső argumentumuk specifikussága tekintetében (vö. Bende-Farkas (2001), Maleczki (2001)). Egyrészt vannak eventív igék, melyek megkövetelik, hogy a belső argumentumuk nem-specifikus NP legyen (HK-igék); másrészt vannak eventív igék, melyek megkövetelik, hogy a belső argumentumuk specifikus NP legyen (SK-igék); illetve harmadrészt vannak eventív igék, melyek nem váltják ki sem a HK-t, sem az SK-t a belső argumentumuk vonatkozásában. Ismeretem szerint a magyarban az összes eventív HK-ige, illetve az összes eventív SK-ige esetében a megfelelő korlátozás a belső argumentumra vonatkozik: az unakkuzatív intranszítív igék alanyaira, illetve a tranzitív igék tárgyaira.⁹

A (11)-ben írt (iii)–(iv) megszorításokra azért van szükség, mert Szabolcsi (1986) óta köztudott, hogy a magyarban a határozottsági korlátozás eltűnik, ha a mondat tartalmaz egy kontrasztívan fókuszált összetevőt (ami lehet akár maga az ige, akár maga a belső argumentum is), illetve ha az ige nyerhet progresszív olvasatot (l. (2)-es lábjegyzet). Annak ellenére, hogy ez a két megszorítás nem jelentkezik az SK-igék esetében, azokat is csak nem fókuszos perfektív mondatok alapján fogom elemezni a jelen cikkben.

A cikk témájául szolgáló nyelvi jelenségek, valamint a releváns adat-típus ismertetése után a továbbiakban következő elemzés felépítése az alábbi. A 2. pontban tárgyalom a határozottsági korlátozást, valamint néhány olyan példát, mely ellentmondani látszik a kurrens elemzések azon tételének, hogy a közismert magyar HK-igék soha nem tolerálnak specifikus olvasatú belső argumentumot. A 3. és 4. pontokban tárgyalom a specifikussági követelményt, és annak lehetséges ellenpéldáit. Az SK kapcsán két jelenséggel foglalkozom. Egyrészt megvizsgálom és pontosítom Maleczki (2001) azon állí-

⁹ Megjegyzendő, hogy a magyarban sem a HK, sem az SK jelensége nem korlátozódik az eventív igék körére. Így például mind a HK-igék, mind az SK-igék körében találhatók statikus igék is.

tását, mely szerint a lokatívszi (azaz téri) jelentésüket megőrzött igekötőpéldányok nem teszik kötelezővé a belső argumentum specifikus interpretációját, és így használhatók új diskurzusreferensek bevezetésére, melyek nem köthetők az éppen őket bevezető állításon kívül a kontextus semmilyen eleméhez sem. Másrészt tárgyalok olyan, produktívan képzett igekötős ígét tartalmazó mondatokat, melyekben (első megközelítésben) úgy tűnik, hogy jelentkezik a HK. Az alaposabb vizsgálat megmutatja, hogy bár ez a jelenségcsoport több tekintetben rokonítható az igekötőtlen HK-igékkel, mégis lényeges pontokon különbözik is tőle.

2. HK-igék, amelyek nem váltják ki a nem-specifikussági követelményt

2.1. A határozottsági korlátozásról részletesebben

Milsark (1977) munkái óta a HATÁROZOTTSÁGI KORLÁTOZÁS (ang. Definiteness Restriction) kanonikus példája az angol *there*-konstrukció (más néven egzisztenciális konstrukció):

- (16) (a) ✓There is (are) **a wolf / wolfs / some wolfs / two wolfs** at the door.
 'Van (vannak) egy farkas / farkasok / néhány farkas / két farkas az ajtóban'
 (b) *There is (are) **the wolf / every wolf / most wolfs / those wolfs** at the door.
 'Van (vannak) a farkas / minden farkas / a legtöbb farkas / azok a farkasok az ajtóban'

(Megjegyzem, hogy a saját elemzésemben a magyar HK-t csak a de Swart (1998)-féle értelemben vett eventív ígék körében fogom elemezni. Azonban a cikk több pontján utalok angol, illetve francia statikus HK-környezetekre, mivel az őket tárgyaló elemzések bizonyos tételeit felhasználom a magyar HK elemzésében.)

Milsark (1977) *gyengéknek* (illetve *erősöknek*) nevezi azokat a determinánsokat, amelyek képesek megjelenni (illetve amelyek nem képesek megjelenni) a *there*-konstrukcióban. Állítása szerint csak az ún. erős determinánsok fejeznek ki kvantifikációt: azaz csak az erős determinánsok kívánják meg azt, hogy egy olyan háromsztatú *Kvantor–Restriktor–Nukleus* logikai szerkezetet rendeljünk az őket tartalmazó mondathoz, amelyben a kvantor részbe kerül a determináns logikai fordítása, a restriktor részbe a determinánssal kombinálódó főnévi csoport logikai fordítása, illetve a nukleus részbe

a mondat fennmaradó része.¹⁰ Milsark elemzése értelmében az erős determinánsok körébe azok a determinánsok tartoznak, amelyek interpretációja hivatkozik egy olyan halmazra, amelynek a számossága ismert volt már az aktuális mondat feldolgozása előtt is. Talán az egyik legtipikusabb erős determináns az *N-eknek több mint a fele*: például a *Bejött a szobába a gyerekeknek több mint a fele* mondatban a szobába bejött gyerekek számossága csak akkor adható meg, ha előzetesen ismerjük egy kontextuálisan adott gyerek-halmaz számosságát. Erős determinánsok továbbá Milsark klasszifikációja szerint az univerzális kvantifikációt kifejező determinánsok (pl. *minden egyes*); a határozott névelő (*a/az*), illetve a *legtöbb* stb.¹¹

Ugyanakkor Milsark szerint az ún. gyenge determinánsok nem fejeznek ki kvantifikációt, hanem csak egy számosságot. Ezáltal a gyenge determinánsok lefordíthatók egy számra vagy mennyiségre függetlenül a velük kombinálódó főnévi kifejezésnek megfelelő halmaz számosságától. Így például a *Bejött a szobába két gyerek* mondatban a szobába bejött gyerekek számossága megadható anélkül, hogy hivatkoznunk kellene egy kontextuálisan adott gyerek-halmaz számosságára. Milsark e csoportba sorolja a számhatározókon (*egy, kettő*) túl például a *néhány* és *sok* determinánsokat, valamint a zéró determinánst is (l. pusztá főnevek).

Milsark (1977) felhívja arra a figyelmet, hogy számos determináns mutathat a kontextustól függően gyenge és erős olvasatot is. Így például Milsark szerint az angol *some* 'néhány' determináns a mondat intonációs mintájától függően viselkedhet gyenge determinánsként (l. (17a) olvasat), illetve erős determinánsként is (l. (17b) olvasat).

¹⁰ Partee (1995) következő példája illusztrálja a háromosztatú logikai szerkezet. Partee szerint az angol *Most quadratic equations have two different solutions* 'A legtöbb másodfokú egyenletnek két különböző megoldása van' mondat logikai szerkezete a következő: A legtöbb *x*-re (KVANTOR), ahol *x* másodfokú egyenlet (RESTRIKTOR), igaz az, hogy *x*-nek két különböző megoldása van (NUKLEUS).

¹¹ Az univerzális kvantifikációt kifejező determinánsok kapcsán érdemes utalni Enç (1991)-re, aki szerint a természetes nyelvekben az univerzális kvantorok tipikusan egy kontextuálisan adott (azaz: a diskurzustartományban már jelen levő) halmaz fölött kvantifikálnak. Enç (1991) elemzése szerint ez okozza azt, hogy például a *Sally danced with every man* 'Sally táncolt minden férfival' mondat ekvivalens a *Sally danced with every one of the man* 'Sally táncolt mindegyikkel a (kontextusban jelen lévő) férfiak közül', de nem ekvivalens a *Sally danced with every man on earth* 'Sally táncolt minden férfival, aki a Földön él' mondattal.

(17) Some unicorns appeared on the horizon.

(a) 'Megjelent néhány egyszarvú a látóhatáron'

(b) 'Néhányan az egyszarvúak közül megjelentek a látóhatáron'

Milsark (1977: 22) szerint feltételezve, hogy a főnévi kifejezések egy entitáshalmazt denotálnak, a *néhányan az N-ek közül* (ang. *some of the*, l. (17b) olvasat) egy olyan operátornak tekinthető, amely a vele kombinálódó főnév által jelölt entitáshalmazból kiválasztja azokat az egyedeket, amelyekre az adott állítás igaz (a (17b) esetében azokat az egyszarvúakat választja ki, amelyek megjelentek a látóhatáron). Ezzel szemben a *some* determináns gyenge olvasatáról (l. (17a)) Milsark (1977: 22) azt állítja, hogy esetében nehéz feltételezni, hogy bármilyen predikáció is történne a determinánssal kombinálódó NP-ről mint entitáshalmazról (l. egyszarvúak). Ugyanis ebben az esetben a mondat nem az egyszarvúakról tesz egy állítást, hanem a látóhatárról: azt állítja, hogy lezajlott egy „megjelenés-esemény” a horizonton, amelyben meghatározatlan számú egyszarvú vett részt.¹²

Tehát Milsark (1977) javaslata értelmében az ún. erős determinánsok megjelenése van tiltva a határozottsági korlátozást mutató környezetekben. Milsark maga a *Definiteness Restriction* 'határozottsági korlátozás' terminust használja, ezzel is jelezve, hogy véleménye szerint a határozott NP-k köre azonos az erős determinánst tartalmazó NP-k körével.

Egyes újabb elemzések azonban mellett érvelnek, hogy a HK-szerkezetekben a korlátozás nem a főnév határozottságára, hanem annak specifikusságára vonatkozik (Enç (1991), Ward–Birner (1994), Maleczki (2008)). Például Ward és Birner (1994) javaslata szerint az angol *there*-konstrukcióban a főnévnek egy a hallgató számára még nem ismert entitásra kell referálnia (hearer-newness), és állhatnak formailag határozott NP-k is benne, ha képesek ennek a követelménynek eleget tenni. Erre példa a szerzők szerint a (18)-ban látható *all sorts of other false definites* kifejezés, amely maga is egy hamis határozott NP (false definite). Azért hamis, mert az *all sorts of* erős determináns itt nem szó szerinti értelemben áll (l. 'az *x* összes fajtája'), hanem az *a lot of* 'sokféle' gyenge determinánssal parafrázálható.

¹² Ehhez vö. Enç (1991: 11) következő megállapítását: „[i]t seems that in natural languages some NPs introduce individuals into the domain, and others quantify over them. No NP introduces new referents and quantifies over them at the same time.”

Továbbá HK-környezetekben a magyarban is megjelenhetnek formailag határozott NP-k (1. (2) és (3)).¹³

- (18) ✓There are **all sorts of other false definites**.
'Vannak mindenféle egyéb hamis határozott NP-k'
(2) ✓**Minden** van: gyümölcs, édesség, ruhanemű ...
(3) ✓Van **mindenféle ember**: kövér, sovány, kisportolt ...

Kenesei István felvetette a (3) példamondat kapcsán, hogy a *minden(féle)* *N* alakú főnevek alapvetően határozatlan NP-knek tekinthetők, mivel egyrészt határozatlan ragozást váltanak ki az igén – vö. {**Látom* / ✓*Látok*} *minden versenyzőt* –, másrészt a *mindenféle diák* nem parafrázálható a 'minden diáktípusból egy' kifejezéssel, de parafrázálható az 'ilyen diák is, olyan diák is' kifejezéssel. Ez az észrevétel összhangban van azzal a Ward és Birner (1994)-től imént idézett gondolattal, mely szerint az angol *all sorts of* formailag univerzálisan kvantifikált determináns a (18) mondatban kicserélhető az *a lot of* 'sokféle' gyenge determinánssra a mondat jelentésének a megváltozása nélkül.

Ugyanakkor a (2) mondatbeli *minden* főnévi csoport csak részben állítható párhuzamba a *mindenféle N* alakú főnévi csoportokkal. Az igaz, hogy a (2) mondatnak van egy olyan olvasata, melyben a *minden* NP határozatlan olvasatot nyer, és helyébe behelyettesíthető a jelentés megváltozása nélkül a *sokminden* vagy az *egy csomó minden* vagy a *sokféle dolog* stb. kifejezés (vö. *Van sokminden*: ...). Ugyanakkor a (2) mondat rendelkezik egy olyan olvasattal is, mely ténylegesen univerzális kvantifikációt fejez ki, de nem egyedek, hanem típusok feletti univerzális kvantifikációt (vö. a Maleczki (2008) által a magyar *mindenféle* determinánssról írtakat, illetve a McNally (1998) által az angol *every kind of* és *most sorts of* determinánsokról írtakat is). Így például a (2) mondat kisebb átalakításával előállított (19) mondat ténylegesen univerzális kvantifikációt fejez ki a túrázásokhoz elvileg szükséges dolgok típusai fölött.

¹³ Megjegyzem, hogy Ward és Birner (1994) igen sok angol példát ad, ahol a *there*-konstrukcióban formailag határozott NP áll, de ezeknek csak egy részét elemzi „hamis határozott NP”-ként. Ugyanakkor a nem így elemzett példái zöme a saját intuícióm szerint nem fordítható a HK-t mutató magyar *Van*-konstrukcióval, hanem csak a HK-t nem mutató *Ott van*-konstrukcióval. Egy ilyen a magyarban nem HK-val fordítandó angol HK-példa: *But there are the kids to consider* = kb. *De *(ott) vannak a gyerekek, akiket figyelembe kell venni*.

(19) Van a boltunkban minden, amire egy tûrázónak szüksége lehet.

Véleményem szerint a (19) mondat esetében a preferált olvasat az, melyben a *minden* főnévi csoport a 'minden (releváns) fajtából legalább egy' módon parafrázálható, ezért itt valóban univerzális kvantifikáció érvényesül.¹⁴ A (19)-es példa azt mutatja, hogy a HK-környezetekben a formailag határozott NP-k engedélyezése szempontjából nem az a döntő szempont, hogy az adott NP „hamis határozott NP”-e (értsd: parafrázálható-e határozatlan determinánssal) – mint azt Ward és Birner (1994) írják –, hanem az, hogy típusok fölötti kvantifikáció történik-e – mint azt McNally (1998) és Maleczki (2008) feltételezi.

Mint azt fentebb írtam, Ward és Birner (1994) érvelése szerint a HK-korlátozás lényege az, hogy a kérdéses környezetekben megjelenő NP-knek a hallgató számára addig nem ismert entitásokra kell referálniuk. A hallgató számára új referensek egyúttal a diskurzus szintjén is új referensek kell, hogy legyenek. (Ennek a fordítottja viszont nem áll fenn mindig: bizonyos főnévi csoportok – pl. *a Hold* vagy *az USA elõzõ elnöke* – referensei megfelelő diskurzuselőzmény hiányában is ismertek lehetnek a hallgató számára.)

A HK-argumentumoknak „a diskurzus szintjén új” vagy „a hallgató számára új” státuszára való hivatkozás megtalálható a magyar szakirodalomban is (vö. Kálmán (1995), Bende-Farkas (2001), Piñon (2006), Maleczki (2008)). Így például Kálmán (1995) amellett érvel, hogy a magyarban az eseményt – azaz nem cselekvést és nem állapotot – leíró predikátumok jelölve vannak diskurzus-lekötöttség szempontjából (l. (20a–b)).¹⁵

¹⁴ Maleczki Márta (személyes közlés) felvetette, hogy a *Van minden*: *gyümölcs, édesség stb.* mondat nehezen folytatható úgy, hogy *De hiányzik például a ...,* míg a *Van sokminden*: *gyümölcs, édesség stb.* mondat után teljesen természetesen hangzik ez a folytatás. Azonban én úgy találtam, hogy a *Van minden*-típusú mondatok sem zárják ki mindig az ilyen típusú folytatásokat: vö. *Ebben a szekrényben aztán tényleg van minden: tornacipő, hátizsák stb. De nem látok itt teniszütőket.*

¹⁵ Az, hogy Kálmán (1995) – de Swart (1998)-hoz hasonlóan – az *e s e m é n y* terminust csak a vendleri eredmények és teljesítmények megnevezésére használja (kizárva a cselekvés-predikátumokat) világosan kitűnik például a következő idézetből (i.m. 238): „*I believe that, in order for a Hungarian bare verb to refer to an event, it must be possible to successfully identify what the culminated state is.*” Ugyanis a cselekvések nem-kulminálódo eventualitásokat fejeznek ki. Az, hogy Kálmán (1995) saját elemzésében a kulminálódo eventualitást kifejező igekötőtlen igékre koncentrál, összefügg azzal a jelenséggel, hogy a magyarban a nem-statikus HK-

(20) (a) az eseményt leíró igekötő nélküli igék mind HK-igék (vö. alább (23b–c)), és esetükben az esemény „el van szakítva a megelőző kontextustól” (pl. (21));¹⁶

(b) az igekötős igék – pontosabban a legtöbb lexikalizált és az összes produktívan képzett igekötős ige – a korábbi diskurzushoz kötött eseményt írnak le (pl. (22)).

(21) János talált egy hibát a programban. (Bende-Farkas 2001: 84)

(22) János megtalált egy hibát a programban. (Bende-Farkas 2001: 84)

A (22) mondat a (21)-hez viszonyítva tartalmazza azt a többletinformációt, hogy már a mondat elhangzása előtt is ismert volt az, hogy az adott programban vannak hibák. Tehát ez a mondat feltételez (preszupponál) bizonyos diskurzuselőzményt: „hibák létezését”. Ezzel szemben a (21) mondat híján van egy ilyen preszuppozíciónak, és nem is használható olyan kontextusban, amely előzetesen tartalmazza ezt az információt. E jelenség fényében Bende-Farkas (2001: 112) megfogalmazza azt az általánosítást, hogy a magyar egzisztenciális (= HK) mondatok nem lehetnek bizonyos típusú mondatok folytatásai, míg az igekötős igéket tartalmazó mondatok épphogy megkívánják bizonyos antecedens-mondatok jelenlétét.

Szabolcsi Anna (1986) megállapította, hogy a HK-t kiváltó igéknek több nyílt osztálya is létezik a magyarban (l. (23a–c)). Szabolcsi szerint a magyar HK-igék „kilúgozott egzisztenciális predikátumok” (ang. ‘bleached existential predicates’), melyeknél az esemény lefolyásának módjára vonatkozó jelentéskomponens háttérbe szorult.¹⁷ Továbbá közös vonás a HK-igékben egy EXIST /= LÉTEZIK/ jelentéskomponens megléte: ezek az igék

igék csak a perfektív olvasatuk mellett váltják ki a határozottsági korlátozást: vö. *János futott egy kört* (PERFEKTÍV OLVASAT) kontra *János futotta a kört* (PROGRESSZÍV OLVASAT).

¹⁶ Kálmán (1995) írja, hogy az *olvasni* ige igekötő nélkül is elfogad határozott belső argumentumot: *Olvastam a könyvet*. Kálmán helyesen megállapítja, hogy ez a mondat nem egy eseményre, hanem egy esemény utóállapotára referál (azaz: egzisztenciális múlt olvasatú). Azonban létezik olyan, eseményt leíró igekötőtlen ige, amely nem HK-ige (pl. a Bende-Farkas 2001 által elemzett *távozni* ige: l. *Távozott a vendég*).

¹⁷ Természetesen mindez csak az említett igék „HK-használatai”-ra érvényes. Azaz például az *épít* vagy a *rajzol* ige esetében a cselekvés lefolyásának a módja előtérbe kerül, ha fókuszáljuk az igét (pl. *Józsi építette és nem vásárolta a házát*).

azt állítják, hogy valami, ami a korábbi információs állapot szerint nem rendelkezett „független létezéssel” (l. nem-specifikusság), most létezik, elérhető.

(23) (a) LÉTEZIK

- néhány statikus ige (pl. *akad, marad, tart, van,*) (pl. 24)

(b) (OKOZ) LÉTREJÖN EGY ADOTT MÓDON

- intranszítívok (pl. *alakul, születik, történik*) (pl. 25)

- tranzitívok (pl. *épít, fest, főz, rajzol*) (pl. 26)

(c) (OKOZ) ELÉRHETŐVÉ VÁLIK EGY ADOTT MÓDON

- intranszítívok (pl. *érkezik, jön*) (pl. 27)

- tranzitívok (pl. *ad, hoz, kap, szerez, talál*) (pl. 28)

(24) Van {✓egy könyv / ✓könyv / *a könyv / *minden könyv} az asztalon.

(25) ✓Született egy gyermek / *Született a gyermek.

(26) ✓Rajzolt egy kört / *Rajzolta a kört.

(27) ✓Érkezett egy orvos / *Érkezett az orvos.

(28) ✓Hozott egy széket / *Hozta a széket.

HK csak a nem-fókuszos perfektív mondatokban

Szabolcsi szerint a HK-környezetben megengedett főnévi csoportok nem referenciális elemek. Továbbá Szabolcsi (1986) – Barwise és Cooper (1981)-re támaszkodó – elemzése szerint a HK-környezetekben azoknak a főnévi csoportoknak a megjelenése van tiltva, amelyek egzisztenciális preszuppozícióval rendelkeznek (pl. *a könyv*): esetükben az egzisztenciális konstrukció használata tautológiához, egy nem informatív állításhoz vezetne.

Szabolcsi (1986) tehát a HK-argumentumokat nem referenciális elemeknek tekinti. Mint írja, azok nem rendelkeznek a mondatban leírt eseménytől „független létezéssel” (ang. ‘own independent existence’), illetve azok önmagukban nem rendelkeznek egzisztenciális preszuppozícióval. Ezek a megfigyelések a HK-mondatok azon tulajdonságát próbálják meg megragadni, melyet Kálmán (1995) a következő módon fogalmazott meg: a HK-igék esetében az esemény el van szakítva a megelőző diskurzustól, továbbá a HK-igék téma (belső) argumentuma olyan „intim” viszonyban áll az adott eseményekkel, hogy a téma főnév diskurzus-lekötöttsége esetén az egész esemény diskurzus-lekötötté válna. Mivel a HK-igék nem képesek tolerálni diskurzus-lekötött belső argumentumot, ezért Kálmán (1995) szerint a HK-igék által elfogadott belső argumentumok nem egy korábbi ismert entitás(halmaz)-hoz vannak lehorgonyozva, hanem csak az őket tartalmazó állí-

táshoz. Mint azt Kálmán (1995) is tárgyalja, a HK-igék ezen tulajdonsága egy érdekes következménnyel jár. A diskurzus valamely korábbi eleméhez lekötött főnévi kifejezések megkövetelik (preszupponálják) egy olyan entitás létezését, amely ténylegesen rendelkezik a főnévi kifejezésben kifejezett tulajdonsággal. Ugyanakkor ez nem feltétlenül igaz a HK-argumentumok esetében: esetükben előfordulhat, hogy az őket megnevező főnévi kifejezés által jelzett tulajdonság csak bizonyos „szubjektív” nézőpontból igaz az adott entitásra. Ezt a gondolatot Kálmán (1995) a következő – Szabolcsi Annától származó – példapárral illusztrálta:

(29) Behoztam egy asztalt.

(30) Hoztam egy asztalt.

Kálmán (1995) elemzése szerint az igekötős ígét tartalmazó (29) mondat egy diskurzus-lekötött eseményt ír le. Továbbá ez esetben az *egy asztalt* NP azt az interpretációt váltja ki, hogy a szóban forgó entitás ténylegesen 'asztal'-nak tekinthető a közös háttértudásban. Ugyanakkor az igekötőtlen ígét tartalmazó (30) mondat – szemben a (29)-cel – szerencsésen használható olyan kontextusban is, ahol a beszélő egy nagy kartondobozt hozott be egy tényleges asztal helyett. A (30) mondat használatához tehát elégséges feltétel az, hogy a beszélő egy olyan tárgyat hozzon be, amely használható lehessen asztalként „valamilyen értelemben”: például egy kártyaparthoz.

A (30) mondat kapcsán imént írt jelenség (a predikátum „rugalmas” használata) véleményem szerint erős érv mellett, hogy a HK-igék belső argumentumai ténylegesen nem referenciális elemek, hanem inkább predikatív jellegű kifejezések. Más szóval: a HK-mondatok azt fejezik ki, hogy létezik/vagy létrejött/vagy elérhetővé vált egy entitás, amely (bizonyos rugalmasabb vagy szigorúbb értelemben) rendelkezik a belső argumentum helyén álló főnévi kifejezés által jelzett tulajdonsággal (a (30) esetében az asztal-tulajdonsággal).

A referencialitás hiányára való hivatkozás a HK egyik lehetséges elemzése. A főnevek nem referenciális olvasatának a fogalma kapcsolódik ahhoz a nézethez, mely szerint a főnévi jelentések tartománya egy tulajdonságokból álló strukturált halmaz, amely tartománytól függetlenül létezik egy entitástartomány is – ez utóbbinak az elemei ún. „tulajdonság-példányosulás”-ok (property-instantiation), vö. Carlson (2000). E javaslat alapja az a megfigyelés, hogy ugyanaz az entitás (pl. egy személy) különböző

időkben és helyeken különböző főnevekkel nevezhető meg (pl. *gyermek, egyetemista, nyelvész*). Továbbá egyebek közt Partee (1986/2002), McNally (1998), Krifka (2004) és Landman (2004) elemzése értelmében nemcsak a pusztá főnevek, hanem a nem-specifikus olvasatú számhatározós főnevek is tulajdonságot (azaz: predikátumot) denotálnak. Például Krifka (2004) jelölésében a *two dogs* ‘két kutya’ nem-specifikus olvasatának logikai fordítása $\lambda x[\text{dog}'(2)(x)]$ – a specifikus olvasatáé pedig: $\lambda P\exists x[\text{dog}'(2)(x) \wedge P(x)]$. Ha elfogadjuk a HK-argumentumok nem-referencialitásának a tételét, akkor azt állíthatjuk, hogy a HK-konstrukciók azt fejezik ki, hogy egy bizonyos entitástípusnak van egy vagy több példánya az adott szituációban. (Hasonló megközelítést javasol McNally (1998) és Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004).)

A nem-specifikus főnévi csoportok nem-referenciális elemekként való elemzése megtalálható egyebek közt Partee (1986/2002), McNally (1998), Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004), Krifka (2004) és Landman (2004) munkáiban is. E szerzők elemzéseinek értelmében a nem-specifikus NP-k logikai típusa predikátum (azaz $\langle e,t \rangle$ -típus). Ugyanakkor a HK-argumentumok az aktuális mondatokban vitathatatlanul referenciálisakká válnak (így például lehet rájuk névmásokkal visszautalni). Ennek a látszólagos ellentmondásnak az áthidalására McNally (1998) a következő elemzést javasolja.

McNally (1998) elemzése kiindulópontjául Strawson (1959: 241) egy ötletét válaszotta, melyet szó szerint idézek: „... *we can ... admit the possibility of another formulation of existentially quantified statements, and, with it, the possibility of another use of the word ‘exists’ ... We can, that is to say, reconstrue every such quantified proposition as a subject-predicate proposition in which the subject is a property or concept and in which the predicate declares, or denies, its instantiation*”. Mint az a Strawson (1959)-től vett idézetből is látható, McNally (1998) egy olyan elemzést javasol, melyben a HK-t kiváltó angol *there be* kifejezés szinonim a *to be instantiated* ‘példányosulva van’ predikátummal. A *példányosulva van* predikátum egy olyan argumentummal kombinálódik, amely tulajdonságot denotál, és azt predikálja erről az argumentumról, hogy annak vannak (vagy nincsenek) példányai az adott szituációban. Ebből következőleg McNally (1998) az angol *There was snow* ‘Volt hó’ mondatához a (31) alatti logikai levezetést rendeli – a hagyományosabb (32)-es levezetés helyett. (A (31)-ben a $\lambda P\exists x[P(x)]$ összetevő felel meg a *példányosulva van* predikátumnak.)

- (31) $\lambda P \exists x [P(x)] \quad (\wedge \lambda y [hó(y)])$ $= \exists x [hó(x)]$
 (32) $\lambda P [\exists x [hó(x) \wedge P(x)] \quad (\lambda y [létezik(y)])$ $= \exists x [hó(x) \wedge létezik(x)]$

Mint az a (31)-ben és a (32)-ben a levezetések jobb oldalán lévő reprezentációkból látható, a McNally (1998) által javasolt elemzés hasonló eredményre vezet mint a hagyományos logikai elemzés. A levezetés eredménye mindkét esetben egy olyan formula, amelyben egzisztenciális kvantifikáció érvényesül a *hó* főnévi csoportnak megfelelő összetevőn. Ugyanakkor a levezetés kiindulópontjai eltérőek (l. bal oldali reprezentációk): míg a hagyományos (32)-es elemzésben a *hó*-összetevő egzisztenciálisan van kvantifikálva már a kiinduló formulában is; addig a (31)-es elemzés kiinduló formulájában a *hó* összetevő egy predikátummal van fordítva (vö. $\wedge \lambda y [hó(y)]$) – tehát olyan módon, mint az egyéb, tulajdonságot denotáló kifejezések (l. intanzitív igék, melléknévek).

McNally (1998) elemzését figyelembe véve a nem-specifikus NP-k körét a (33) alatti módon lehet definiálni.

- (33) Nem-specifikus NP-k (l. definíció): egy főnévi csoport akkor és csak akkor nem-specifikus, ha új diskurzusraferenst vezet be a (34) alatti értelemben.
- (34) Új diskurzusraferens: egy diskurzusraferens „újszerűsége” azt jelenti, hogy a főnévi csoport, amelyhez ő kapcsolódik, tulajdonságot denotál (azaz: tartalmaz egy individuumváltozót), és az adott főnévi csoportot tartalmazó egzisztenciális (=HK-) konstrukció egzisztenciális lekötést hajt végre a tulajdonságot denotáló főnévi csoport változóján (vö. (31)).

Mint arra a cikk névtelen lektora felhívta a figyelmet, az új diskurzusraferenst bevezető NP-k általam definiált köre nem azonos a hagyományos technikai értelemben véve új diskurzusraferenst bevezető NP-k körével. A különbség explicitté tétele céljából a lektor hivatkozott az egyebek közt Heim (1982) és Enç (1991) által is írt feltételezésre, mely szerint a referenciális NP-knek két indexük van: egy ún. individuum-index és egy ún. csoport-index. Az olyan elemzésekben, amelyek elfogadják e két index használatát, technikai értelemben a partitív-specifikus határozatlan leírások (pl. *az egyik könyv*) is új individuumreferenseket vezetnek be: ezek a kifejezések ugyan megkövetelik, hogy előzetesen már be legyen vezetve a diskurzusbba egy csoportreferens (l. csoport-index értéke), de ugyanakkor új individuum-referenseket vezetnek be

(1. individuum-index értéke) – mely individuumreferensekről fel van tételezve, hogy beletartoznak a csoport-index által jelölt, előzetesen már ismert halmazba.

Ugyanakkor a „nem-specifikus határozatlan NP-k” esetében nem csak az individuum-index, de a csoport-index értéke is új. Azaz: egyik index értéke sem azonosítható egyetlen korábban már bevezetett individuum-, ill. csoportreferenssel sem. Ennek fényében az új diskurzusreferenst bevezető NP-k (azaz: nem-specifikus NP-k) általam feltételezett körét a (33)-ban írt definíció mellett a (35) alatti módon is lehet definiálni.

- (35) Nem-specifikus NP-k (2. definíció): egy főnévi csoport akkor és csak akkor nem-specifikus, ha a Heim (1982) és Enç (1991) által írt értelemben új csoportreferenst vezet be. Azaz: a csoport-indexük értéke nem azonosítható egyetlen, a diskurzustartományba korábban már bevezetett csoportreferenssel sem.

Ha a csoportreferens új, akkor az individuumreferens(ek)nek automatikusan szintén újaknak kell lenniük. Ugyanakkor a (35) definíció nem követeli meg, hogy a HK-argumentumok feltétlenül bevezessenek individuumreferenseket is a csoportreferensen túl. Ezáltal a definícióba beleérthetők a pusztá főnevek is (vö. *Vendégek érkeztek*), melyek egy meghatározatlan számosságú halmazra referálnak, és technikailag csak egy csoportreferenst vezetnek be. A nem-specifikus NP-kről adott (33) és (35) definíciók összeegyeztethetők egymással. Ugyanis ha egy NP a (33) definíció értelmében nem-specifikus (azaz: a változója csak az aktuális mondatban válik egzisztenciálisan lekötötté), akkor egyúttal a (35) definíció értelmében is nem-specifikusnak számít.

2.2. HK-igék specifikus belső argumentumokkal

Mint azt a problémafelvetést tartalmazó 1. fejezetben írtam, egyes esetekben állhatnak partitív-specifikus argumentumok egyes magyar HK-igék mellett (l. (4) és (5)).

- (7) János **evett egyet** a Mari almáiból.
(8) Peti híres arról, hogy egzotikus országokból származó bélyegei vannak. Néz csak, tegnap találkoztam vele, és kaptam **néhány bélyeget** a bélyegei közül.

E két példában az adott tagmondatban nyíltan meg van nevezve az a specifikus halmaz, amelynek része a HK-argumentum denotációja (vö. ...

Mari almáiból, illetve ... *a bélyegei közül*). De ez nem feltétlenül szükséges. Esetenként nyerhet specifikus értelmezést egy HK-argumentum pusztán a megelőző kontextusnak köszönhetően is (rejtett partitívus):

- (36) Mari hozott egy kosár élelmet a piknikre: almákat, szendvicseket stb. A kocsi-ban hagyta. ... Egyszer csak Mari odament a kosárhoz, és **hozott egy almát** Pe-tinek (értsd: a kosárban levők közül) ... Később Feri is odament, és **vett egy almát** ő is a kosárból.

Ezek a példák azt mutatják, hogy a HK-igék bizonyos esetekben megengednek specifikus interpretációjú határozatlan főnévi argumentumot maguk mellett.¹⁸

Tehát én a (7), (8) és (36) – HK-igéket tartalmazó – mondatok belső argumentumait specifikus NP-ként interpretáltam. Röviden tárgyalok egy lehetséges ellenérvet ezen állítással szemben. Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004) munkájukban elemeztek olyan francia példamondatokat, melyekben a HK-t kiváltó francia *il y a*-szerkezetben nyílt partitívusos NP-k jelennek meg (pl. (37)).

- (37) Dans la salle, il y avaient deux de tes étudiants.
kb. 'Volt két diákod a teremben.' vagy
'Voltak ketten a diákjaid közül teremben'

Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004) elemzésükben elfogadták McNally (1998) azon állítását, mely szerint a határozottsági korlátozást mutató környezetekben megjelenő NP-k nem referenciálisak és tulajdonságot denotálnak (vö. (31)). Továbbá a szerzők felismerték azt az ellentmondást, amely aközött a két tétel között feszül, hogy (i) a HK-argumentumok tulajdonságot denotálnak, illetve (ii) a partitívusos NP-k specifikus interpretációjúak (vö. Enç (1991)). Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004) ezt az

¹⁸ A HK-igék melletti specifikus argumentumok kapcsán érdemes szót ejteni még egy példáról. Bende-Farkas (2001: 121) a következő példát az SK kapcsán tárgyalja: *János felkereste egy festő műtermét, és megvett egy képet*. Bende-Farkas azt írja, hogy ez arra példa, hogy egy specifikus olvasatú főnévnek (itt: *egy képet*) nem kell, hogy legyen nyílt antecedense, ha létesíthető a világtudás alapján valamilyen hídfő (bridge) az illető főnév (pl. *kép*), valamint a megelőző diskurzus valamely eleme (pl. *egy festő műterme*) között. Ez a példa azonban a HK elemzéséhez is felhasználható: ugyanis jó marad a mondat, ha a *megvenni* igét kicseréljük a *venni* igével, ami HK-ige (l. ... *és vett egy képet*). A hídképzés (*bridging*) jelensége ekkor ugyanúgy érvényesül.

ellentmondást azzal a javaslattal próbálták feloldani, hogy feltételezésük szerint nem minden partitívusos NP tekinthető szükségszerűen kvantifikációs jellegű NP-nek. Mindez a (37) mondat esetében azt jelenti, hogy a *de tes étudiants* 'a diákjaid közül' összetevőről feltételezik, hogy az nem egy háromszatú kvantifikációs szerkezet restriktorába megy (vö. fentebb (10)-es lábjegyzet), hanem inkább egy tulajdonságot fejez ki, amely korlátozza a határozatlan NP (*deux [étudiants]* 'két [diák]') által bevezetett változó tartományát.¹⁹ Következésképpen a szerzőpáros az alábbi logikai formulát rendeli a (37) mondathoz. (A formulában látható *Y* egy csoportváltozó. Továbbá a $\lambda P\exists X[P(X)]$ felel meg az egzisztenciális predikátum, azaz a HK-t kiváltó predikátum fordításának (l. *vannak ... a teremben*). Ez egy olyan predikátum, melynek az argumentuma tulajdonságot denotál, vö. fentebb (31) is. Az $|Y| = 2$ kifejezés azt jelenti, hogy *Y* csoport számossága 2.)

(38) $\lambda P\exists X[P(X)]$ ($\wedge \lambda Y [Y$ a te diákjaid halmazához tartozik $\wedge |Y| = 2]$)

λ -konverzió után a következő formulát kapjuk.

(39) $\exists X [X$ a te diákjaid halmazához tartozik $\wedge |X| = 2]$

Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004) elemzésének fényében felvethető, hogy esetleg a magyar HK-igék mellett megjelenő explicit partitívusos NP-k sem kvantifikációs jellegűek (l. (7), (8), és (36)). Annyiból egyetértek Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004) elemzésével, hogy én is elismerem, bizonyos esetekben nyílt partitívusos NP-k is használhatók nem-specifikus értelemben, azaz új diskurzusreferensek bevezetésére. Például a (37) francia mondat alatt olvasható magyar fordítások – melyek esetében szándékosan tettem a *volt(ak)* igét a mondat elejére, elkerülendő a kontrasztív fókuszos értelmezés lehetőségét – grammatikusak. Ugyanakkor véleményem szerint számos magyar HK-ige ténylegesen megenged kvantifikációs jellegű partitívusos NP-ket. Ennek belátásához nézzük a (40), illetve a (41) mini-diskurzusokat.

¹⁹ Dobrovie-Sorin és Beyssade (2004) véleménye szerint csak az explicit (nyílt) partitívusos NP-kre igaz az, hogy azok nem szükségszerűen kvantifikációs jellegűek. Ugyanakkor a rejtett (implicit) partitívusos NP-kről feltételezik, hogy esetükben a partitívusi jelentés kifejlődése ténylegesen egy kvantifikációs szerkezet következménye. Például ez tapasztalható a kontrasztív kontextusokban: *Néhány diák nem érkezett meg*.

- (40) Sok diákokat láttam az épületben. ??Vannak ketten a diákjaid közül a nagy teremben.
- (41) Sok diákokat láttam az épületben. Ketten a diákjaid közül a nagy teremben_{Fókusz} vannak.

A (40) és (41) mini-diskurzusok közti különbség azt mutatja, hogy a nyílt partitívusos NP-k szükségszerűen kvantifikációs (= erős) interpretációt nyernek abban az esetben, ha a közvetlen diskurzuselőzményben meg volt nevezve a szóban forgó partitívusos NP fölöttes halmaza. Így például, ha bevezettük már a diskurzusba a „te diákjaidat” mint halmazt, majd utána egy partitívusos NP-vel utalunk e halmaz néhány elemére (l. *ketten a diákjaid közül*), akkor ez a partitívusos NP szükségszerűen specifikus olvasatú lesz. Ez szemantikai ütközéshez vezet a (40) mini-diskurzusban: a partitívusos NP-nek egyszerre kellene specifikusnak lennie (l. a fölöttes halmaz előzetes megnevezése a diskurzusban) és nem-specifikusnak (l. a *van* ige HK-ige). Ezért vagyunk kénytelenek a *Sok diákokat láttam az épületben* mondat után a folytatásban a *van* igét fókuszos mondatban használni, ugyanis a fókuszos mondatokban felfüggesztődik a határozottsági korlátozás.

Ezen a ponton visszatérek a (7), (8) és (36) magyar példákhoz. Azokban ugyanis – hasonlóan a (40) és (41) példákhoz – szintén meg lett előzetesen nevezve a később HK-környezetben megjelenő partitívusos NP-k fölöttes halmaza.²⁰ Ebből azt a következtetést vonom le, hogy – szemben a magyar *van* igével – bizonyos magyar HK-igék nem fókuszos perfektív kijelentő mondatokban is képesek specifikus határozatlan NP-ket tolerálni. Egy további példa erre a jelenségre a (42), amely a *venni* HK-igét tartalmazza.

- (42) Mari sokáig nézegette a kalapokat és a sálakat a boltban. Végül vett egyet a piros sálak közül.

²⁰ A (7) példát Bende-Farkas (2001)-től vettem. Bende-Farkas ezt a példát nem ágyazta olyan kontextusba, mint én a (8) és (36) mondatokat, de saját intuícióm szerint ez a mondat is grammatikus marad ilyen típusú kontextusokban is: vö. *Mari hozott néhány almát az órára. János evett egyet a Mari almáiból, és nagyon finomnak találta.*

3. Igeköötös igék, amelyek nem váltják ki a specifikussági követelményt (SK)

3.1. Az SK elemzése Bende-Farkasnál (2001)

Bende-Farkas (2001) elemzése akkor tekint specifikusnak egy főnévi csoportot, ha annak referenseit vagy (i) egy előzetesen ismert halmaz elemeiként vagy (ii) egy előzetesen ismert terv/gyanú/jóslat részleges vagy teljes megvalósulásaként kell interpretálni. A (ii) kritériumra azért van szükség, hogy számot tudjunk adni a létrejövést kifejező igék belső argumentumának esetleges specifikusságáról (vö. az *egy könyvet* NP a (43)-ban).

(43) János tárgyalt a kiadóval, és hat hónapra rá megírt egy könyvet. (i.m. 86)

Bende-Farkas (2001) többféle definíciót is ad az SK-t mutató magyar igék köréről, hangsúlyozva, hogy nem minden igekötös ige váltja ki az SK-t. Az általa adott legmegszorítottabb definíció értelmében (i.m. 124.) a HK-igék (pl. *szerezni* és *hozni*) igekötös párjai akkor mutatják az SK-t, ha az alapige argumentumkövetési tulajdonságai nem változnak – azaz: az igekötő hozzáadásával az ige argumentumszáma nem változik, és az egyes szintaktikai argumentumoknak ugyanaz marad a tematikus szerepük (vö. (44)–(45)). (Megjegyzem, hogy saját intuícióm szerint a (45b) mondatban az *egy széket* nem kap szükségszerűen specifikus interpretációt. Erre alább visszatérek.)

(44)	(a) Péter szerzett egy könyvet.	(HK)
	(b) Péter megszerzett egy könyvet.	(SK)
(45)	(a) János hozott egy széket.	(HK)
	(b) János behozott egy széket.	(SK?)

3.2. Igeköötös igék nem-specifikus belső argumentumokkal

A lokatívuszi (azaz téri) jelentésüket megőrzött igekötőpéldányokról Maleczki (2001) azt állítja, hogy azok nem teszik kötelezővé a belső argumentum specifikus interpretációját, és ezáltal használhatók új diskurzusreferens bevezetésére (l. (10)).

(10) Bejött néhány kutya.

Azonban tovább kell pontosítani az SK-t nem mutató téri igekötőpéldányok körét, ugyanis nem minden téri igekötőt tartalmazó igekötös ige en-

gedi meg, hogy a belső argumentum nem-specifikus maradjon. Például a (46) mondat belső argumentuma mindenképpen specifikus: azt állítja a beszélő, hogy emberek egy a falnál álló (és előzetesen ismert) csoportjából egy férfi ellépett a faltól. Más szóval, az *ellépni* ige nem használható új diskurzus-referens bevezetésére – szemben például a *bejönni* igével (l. (10)).

(46) Most ellépett egy férfi a faltól.

Induljunk ki a Bende-Farkastól (2001) idézett SK-definícióból: a HK-igék igekötős párjai akkor mutatják az SK-t, ha az alapige argumentumkötési tulajdonságai nem változnak. Erre – a jelen ismereteim szerint legmegszorítottabb – SK-definícióra is van ellenpélda. Vegyük például a *tenni* igét: ez az ige HK-ige, ami világosan kitűnik a (47) példából.

(47) Zsófi_{Topik} {✓tett egy muskátlit /*tette a muskátlit} az utcai ablakba. PER-
FEKTÍV OLVASAT

Annak ellenére, hogy a *tenni* ige HK-ige, annak *be*-igekötős párja nem mutatja az SK-t az alábbi (49) és (51) mondatokban (azaz: a belső argumentum nem-specifikus). (A (50)–(51) mondatpár Maleczki Mártától (személyes közlés) származik.)

(48) Valaki egy névtelen levelet tett a postaládájába.	}	<div style="border: 1px solid black; padding: 5px; display: inline-block;"> NEM SPECIFI- KUS BELSŐ ARGUMENTUM </div>
(49) Valaki betett egy névtelen levelet a postaládájába.		
(50) Már megint tettek néhány prospektust a postaládámba.		
(51) Már megint betettek néhány prospektust a postaládámba.		

Az eddigiekben már több olyan téri igekötős példát láttunk, ahol a belső argumentum nem-specifikus. Ezek alapján megfogalmazom a következő általánosítást:

(52) A téri jelentésüket megőrző igekötőket tartalmazó igekötős igék határozatlan belső argumentumára nézve nem jelentkezik a specifikussági követelmény, amennyiben az adott ige adott kontextusban egy olyan mozgáseseményt ír le, amelynek a kezdőpontja a beszélő számára nem érzékelhető térrész.

Nézzük a (10) mondatot: *Bejött néhány kutya*. Ez a mondat megfelelő téri szituáció esetén képes olyan eseményt leírni, amely váratlanul éri a beszélőt.²¹ Például ha a beszélőnek az adott épületbe történt bemenetele után eltelt már egy óra, akkor az „ajtón kívüli” világ megváltozhatott úgy, hogy odaérkezett néhány kutya, melyeket előzőleg nem lehetett ott látni. A (49) mondat is képes leírni váratlan eseményt: valaminek egy postaládába való betevése történhet a beszélő szemtanúsága nélkül is. Továbbá a *behozni* ige is kifejezhet a beszélő számára váratlan eseményt, vö. (45b). Ugyanakkor mind a (7), mind a (45b), mind a (49) esetében a szituáció indokolja, vagy legalábbis megengedi a *be* igeekötő használatát. De ez nem jár együtt a specifikusság jelentkezésével. Nézzük most a következő példát:

(53) És akkor a bűvész kivett egy nyulat a kalapból.

Ez a mondat például a (49)-hez képest egy ellentétes irányú mozgást ír le: ezúttal nem egy zárt térbe kerül be valami az „ismeretlen” külvilágból, hanem egy zárt, de lényegében ismeretlen térből kerül ki valami. A kalapok általában ismert térdarabok a beszélő számára (lévén, hogy félig nyitottak), de ez nem mindig igaz, és különösen nem igaz egy bűvész kalapjára. Ugyanis a bűvészek kalapja éppen arról ismert, hogy a legváratlanabb dolgok kerülhetnek elő belőle. Így az (53) mondat használható új diskurzusreferens bevezetésére, és ez esetben azt fejezi ki, hogy elérhetővé vált egy nyúl (vö. a klasszikus HK-igékkel, pl. *És akkor érkezett egy rendőr*).

A téri igeekötők (*be*, *ki* stb.) többnyire kétfázisú átmenetet írnak le: a mozgás első és második fázisa ugyanazon tulajdonság (pl. „bentlét”) fennállásával, illetve hiányával jellemezhető (vö. Cappelle–Declerck (2005) elemzését az angol igei partikulákról). Ezek a téri igeekötős igék azért keltik azt az érzetet, hogy ismerjük a mozgás kezdőpontját, mert azt jellemezni tudjuk egy tulajdonsággal (pl. a *be* igeekötő esetén azzal a tulajdonsággal, hogy a viszonyítási régió kívül esik a kezdőpont). De a kezdőpont ilyen „ismertsége” csak epifenomén, mert sok esetben a mozgás kezdőpontja olyan térrészre esik, amelyet a beszélő nem érzékel, hanem csak azt tudja róla az

²¹ Ha egy esemény váratlanul éri a beszélőt, akkor feltételezem, hogy a beszélő azt gondolja, hogy az övele beszélgető hallgatót is váratlanul éri az. Így teljesül az a feltétel, melyet egyebek közt Ward és Birner (1994), illetve Bende-Farkas (2001) megfogalmaztak a HK-argumentumokra nézve: az NP egy a hallgató számára új entitásra referál.

esemény lezajlása után megállapítani, hogy az általa érzékelt „térfélhez” képest a határ túloldalán volt az található (vö. (10), (49), (53)).

Mi a helyzet a (46) példával (*Most ellépett egy férfi a faltól*)? Az miért mutatja az specifikussági követelményt? Azért, mert az *ellépni* ige olyan mozgáseseményt ír le, melynek a kezdőpontja látható a beszélő számára: annak a megítéléséhez, hogy valaki eddig egy adott fal mellett állt, majd ellépett onnan, látni kell a mozgásesemény kezdőpillanatát is. (Azonban nem minden *el* igekötős ige követeli meg a belső argumentum specifikusságát, vö. (54).)

(54) Elhajtott egy kocsi a házunk előtt.

Az (54) kompatibilis például egy olyan szituációval, ahol a beszélő az éjszaka közepén egy kocsi zajára ébredt fel. Ugyanakkor ez a példa nem tartozik az *el* igekötő tipikus használatai közé (vö. egy viszonyítási tárgy külső felszínétől való eltávolodás).

Bizonyos produktívan képzett téri igekötős igék mellett tehát megjelenhetnek nem-specifikus belső argumentumok. Ezért pontosítani kell a belső argumentumok diskurzus-lekötöttsége kapcsán a (20a–b) pontban Kálmántól (1995) idézett általánosítást:

(55)

A belső argumentumra vonatkozó diskurzuselőzmény	pl. <i>találni</i>	pl. <i>megtalálni, ellépni</i>	pl. <i>bejőnni</i>
TILOS	+	–	–
KÖTELEZŐ	–	+	–

A cikk hátralevő része az (55) táblázat utolsó oszlopával foglalkozik (*bejőnni*-csoport). Amennyiben egy ige nem fogalmaz meg diskurzus-lekötöttségi megszorítást a belső argumentumának a referensére nézve (sem pro, sem kontra), akkor az adott referens újszerűsége (illetve ismertsége) a kontextus függvénye kell, hogy legyen.

A továbbiakban a beszélő számára ismeretlen kezdőpontból elinduló helyváltoztatások egy speciális körével foglalkozom: olyan példákkal, ahol úgy tűnik, hogy bizonyos kontextusokban bizonyos produktívan képzett igekötős igék mellett a belső argumentum nem-specifikussága nem csupán tendencia, hanem kizárólagos opció (azaz: HK jelentkezik). Nézzük az (56) példát, és tegyük fel, hogy az első mondat elhangzása után következik vagy

az (i) vagy a (ii) folytatás. Azt tapasztaljuk, hogy míg az (i) folytatás teljesen jó, addig a (ii) folytatás nehezen elfogadható.

(56) Délelőtt 10 órakor érkezett egy férfi.

(i) ✓ Kivett egy cigarettát a zsebéből.

(ii) ??Kivette a cigarettát a zsebéből.

Első megközelítésben úgy tűnik, hogy az (56) mini-diskurzus második mondatában szereplő főnévi csoport új diskurzusreferenst kell, hogy bevezessen (HK jelentkezik). Ez a korábbi szakirodalmat alapul véve váratlan, mivel az eddigi szakirodalom következetesen azt állítja, hogy a magyarban a HK csak bizonyos igekötő nélküli igék (és esetleg néhány lexikalizálódott igekötős ige, vö. *előfordul, felfedez, feltalál*) mellett jelentkezhet, illetve, hogy a magyarban produktívan képzett igekötős igék sohasem mutatják a HK-t (Bende-Farkas (2001), É. Kiss (1995), Maleczki (2001), Kálmán (1995)). Épp ezért érdemes alaposabban is megvizsgálni az (56) példát.

4. Produktívan képzett igekötős igék, amelyek mellett jelentkezik a HK?

4.1. Még egyszer a HK-ról

Mozgást leíró igekötős igékről lesz szó a továbbiakban. Előbb azonban ismertetem Bende-Farkas (2001) HK-elemzésének néhány gondolatát, mivel annak kidolgozásakor Bende-Farkas figyelembe vett olyan igekötőtlen HK-igéket is, melyek mozgást fejeznek ki (pl. *hozni, tenni*).

Bende-Farkas (2001: 90) úgy véli, hogy a magyarban a HK-t kiváltó eseménypredikátumok (azaz a nem-statikus HK-igék, l. (23b–c)) három közös tulajdonsággal rendelkeznek: ha egy magyar igekötő nélküli ige rendelkezik ezzel a három tulajdonsággal, akkor mutatni fogja a HK-t. Ez a három tulajdonság a következő:

(57) (α) a belső argumentum referense a diskurzus szintjén és egyúttal a hallgató számára is újnak számít (valami újonnan létrehozott vagy újonnan elérhetővé vált vagy újonnan elkülönített dolog),²²

²² Az 'újonnan elkülönített' kategóriát illusztrálja a következő példa: *Vágtam egy szeletet a tortából.*

(β) az (α) feltételnek megfelelő belső argumentummal rendelkező ige perfektív olvasatú,

(γ) egy Cél/Beneficiens/Birtokos argumentum kitehető/kiteendő.

Az (α) feltétel – az „újonnan elkülönített” típust leszámítva – már Szabolcsinál (1986) is szerepelt. A (β) feltételt Kálmántól (1995) veszi át Bende-Farkas. A (γ) feltétel viszont Bende-Farkas újítása. Ez utóbbi kritérium szerepeltetése a következő felismerésen alapul: egyrészt vannak olyan magyar igék, melyek a perfektív olvasatot – és azzal együtt a HK-t – csak egy Cél (vagy Beneficiens vagy Birtokos) argumentum jelenlétében mutatják (pl. (58)); másrészt az összes eseményt leíró HK-ige megengedi egy ilyen jellegű argumentum kitételét. (Némely esetben a Beneficiens referense azonos az alannal: *János vett **magának** egy inget.*)

(58) Töröltem **Marinak** {✓ egy tányért /*a tányért}. PERFEKTÍV OLVASAT

4.2. A téri igekötők és a HK

Nézzük újra az (56) példát (egy megfelelő típusú második mondattal):

(56) Délelőtt 10 órakor érkezett egy férfi. Kivett egy cigarettát a zsebéből.

Mint fentebb írtam, első megközelítésben úgy tűnik, hogy ha az (56) első mondata után mondjuk a második mondatot (*kivenni* ige), akkor abban jelentkezik a HK. Úgy nem lenne koherens a szöveg, ha az *egy cigarettát* NP helyett például a *mindkét cigarettát* vagy az *a cigarettát* NP állna a kérdéses második mondatban.

Ha ezt a második mondatot Bende-Farkas (2001) három HK-igei kritériuma (l. (57)) alapján elemezzük, akkor azt tapasztaljuk, hogy mindet teljesíti: (i) a belső argumentum referense újnak számít, (ii) az ige perfektív olvasatú, illetve (iii) egy Beneficiens argumentum kitehető: *Kivett egy cigarettát a zsebéből **Petinek***. Továbbá vegyük észre, hogy az (56)-ban a *kivenni* ige használatához szükséges lehető legminimálisabb diskurzuselőzmény van csupán adva: egy ágens (egy férfi) és egy zárt térdarab (maga a felöltözött férfi), amely zárt térdarabból utóbb az ágens ki tud venni valamit. Ez alapján megfogalmazom a következő általánosítást:

- (59) Egy a diskurzusba újonnan bevezetett *x* objektum belső tere ismeretlen, ezért ha onnan kerül elő egy *y* objektum (amely *y* nem áll ontológiai kapcsolatban *x*-szel), akkor *y* nem lehet specifikus a beszélő számára, tehát *y* új diskurzusreferenst kell, hogy bevezessen. Az ilyen *y*-t megnevező NP-re nézve határozottsági korlátozás jelentkezik.²³

Az (59) definíció olyan kétmondatos mini-diskurzusokat definiál, ahol az 1. mondatban bevezetünk egy *x* diskurzus-referenst (pl. *egy férfi*), majd a 2. mondat leírja, hogy *x*-ből előkerült egy vagy több *y* entitás (pl. *egy cigaretta*). E definícióban az 1. és 2. mondat sorszámai *relatív* (és nem abszolút) *sorszámokat* jelölnek. Ez azt jelenti, hogy előfordulhat, hogy az említett tulajdonságoknak megfelelő 1., ill. 2. mondat közé beékelődnek más mondatok is. Ilyen esetben azonban fontos, hogy a közbeékelődő mondatok ne tartsanak olyan információt, amely a világtudás fényében képes lenne licencialni a „2-es sorszámú” mondatban szereplő *y* entitás(oka)t.

Az (56) példa fényében elmondható, hogy az (59) definíció érvényes nemcsak a szakirodalomban hagyományosan tárgyalt (igekötőtlen) HK-igékre, hanem bizonyos téri igekötős igékre is (pl. *kivenni*), vö. (60).

- (60) Az (59) definíciónak megfelelő kétmondatos mini-diskurzusok 2. sorszámú mondatában a határozottsági korlátozás akkor is jelentkezik, ha a mondat igéje téri igekötős ige. (Azonban nem minden téri igekötős ige használható az (59) definícióban írt típusba tartozó kontextusokban, vö. az *el* igekötő, (46).)

Az (56) példa kapcsán Németh T. Enikő (személyes közlés) rámutatott arra, hogy a *Kivette a cigarettát a zsebéből* folytatás is elfogadhatóvá válik egy olyan speciális kontextusban, ahol például egy szanatóriumban a dohányzásról leszokni kívánó embereknek érkezésükkor jelképesen meg kell szabadulniuk egy doboz cigarettától. Ez megkérdőjelezi azt, hogy az (56)-ban, illetve az (59)-ben és (60)-ban tényleg HK-ról lenne szó. Németh T. Enikő imént idézett gondolata azzal a következménnyel jár, hogy az (56) kétmondatos mini-diskurzus elé feltételez egy kontextuális előzményt, l. (61):

²³ Az ontológiai viszony hiányára való hivatkozás szükségességét mutatja a következő példa: *Hoztak egy autót a műhelybe. A szerelő kiszedte belőle az akkumulátort, hogy kicserélje.*

- (61) [Ebben a szanatóriumban minden új kezelttől elvárják, hogy első jövételekor hozzon magával egy doboz cigarettát, amit a felvételkor az orvos jelenlétében a kukába dob.]

Délelőtt 10 órakor érkezett egy férfi. Ideges volt. Kivette a cigarettát a zsebéből.

A (61) példában azt látjuk, hogy az (56) kétmondatos mini-diskurzus elhangzása és feldolgozása előtt a kontextus tartalmaz egy szabályt, amely előírja, hogy a kontextuálisan szembeötlő szanatóriumba kezelésre érkező emberek hozzanak magukkal egy doboz cigarettát, amellyel egy bizonyos cselekvést végre kell majd hajtaniuk (nevezetesen: a kezelőorvos jelenlétében egy szimbolikus aktus keretében a kukába kell azt dobniuk, jelzendő, hogy le akarnak szokni a dohányzásról). És a kontextus ilyen módosítása azt eredményezi, hogy az (56) kétmondatos mini-diskurzus 2. sorszámú mondatában licenciálódik a határozott névelős NP (*a cigaretta*). Ennek fényében felvetődik a kérdés, hogy a (60) definícióban írt természetes nyelvi példacsoport esetében ténylegesen beszélhetünk-e határozottsági korlátozásról. Ugyanis a (61) példa alapján felvetődik az a lehetőség, hogy a téri igekötős igék által esetleg kiváltott HK és a klasszikus igekötőtlen HK-igék által kiváltott határozottsági korlátozás között van egy lényeges különbség. Nevezetesen: az eddigi szakirodalom egységes ateintetben, hogy a hagyományos (igekötőtlen) HK-igék bizonyos lexikális tulajdonságaik révén váltják ki a HK-t, és esetükben a HK pusztá kontextuális eszközökkel nem is írható felül (eltekintve a (2) lábjegyzetben írt két esettől: 1. egy fókuszos összetevő jelenléte, ill. az ige progresszív értelmezése).

Azonban ha alaposabban megvizsgáljuk az igekötőtlen HK-igéket, kiderül, hogy a kép az ő esetükben sem ennyire egyszerű. Nézzük Bende-Farkas (2001) alábbi példáját:

- (62) Értkezett egy orvos, és **hozta a feleségét is**. (Bende-Farkas 2001: 119)

Bende-Farkas a (62)-t úgy elemzi, hogy felfüggesztődik a HK az olyan mondatokban, amelyek ún. kifejtés (ang. elaboration, vö. Lascarides–Asher (1993)) viszonyban állnak egy korábbi mondattal. Ez az elemzés azonban pontosításra szorul. A (62) helyes elemzéséhez ugyanis utalnunk kell az *orvos* és a *feleség* szavak referensei közti ontológiai viszonyra is. Ha nincs egy kézenfekvő ontológiai kapcsolat, a folytatás sokkal jelöltebbé válik:

(63) Érkezett egy orvos, és hozta {✓a fonendoszkópját/ ??a gereblyéjét} is.

Speciális kontextus hiányában is kézenfekvő azt feltételezni, hogy egy adott szituációban egy férfi orvosnak van egy és csakis egy felesége, illetve fonendoszkópja, míg a gereblye licencialásához speciálisabb kontextus kell (pl. a 'dohányzásról leszoktató szanatórium' példájára egy 'orvosoknak hirdetett kertésztanfolyam'). Mindenesetre a (62) és (63) példák azt mutatják, hogy egyes klasszikus HK-igék (pl. *hozni*) mellett is megjelenhetnek esetenként határozott argumentumok. Hogy melyek mellett, az külön kutatást igényel.

A (62) és (63) példák párhuzamba állíthatók a (61)-gyel. A (62) esetben ugyanis a két tagmondatos mini-diskurzus elhangzása és feldolgozása előtt a kontextus tartalmaz egyfajta szabályt, amely előírja (illetve preferálttá teszi), hogy a kontextuálisan szembeötlő kulturális környezetben egy férfi orvosnak létezik egy és csakis egy felesége, illetve fonendoszkópja – hasonlóan ahhoz, ahogy a (61) esetében a vizsgált kétmondatos mini-diskurzus elhangzása és feldolgozása előtt a kontextus tartalmazott egy szabályt, amely előírta, hogy a kontextuálisan szembeötlő szanatóriumba kezelésre érkező emberek magukkal hozzanak egy doboz cigarettát.

Tehát a (62) és (63) példák azt mutatják, hogy bizonyos kontextuális feltételek teljesülése esetén egyes igekötőtlen HK-igék is képesek határozott belső argumentumot tolerálni (l. *hozni*). Ezt figyelembe véve úgy vélem, hogy Németh T. Enikő fentebb idézett ellenvetése – mely szerint, ha az (56)-hoz hasonló típusú kétmondatos mini-diskurzusok esetében találhatók olyan kontextusok, ahol eltűnik a HK, akkor kétséges, hogy itt valóban lehet-e HK-ről beszélni – nem perdöntő erejű.

Továbbá az (59) és (60) definíciókban leírt típusba tartozó szituációk esetében a HK jelentkezése csak a kontextus minimalitása esetén várható el maradéktalanul.

(64) A kontextus minimalitása (az (59)-ben és (60)-ban leírt típusba tartozó nyelvi példák esetében): a beszélő számára ismeretlen kezdőpontból elinduló helyváltoztatást leírni képes igekötős igék (pl. *bejönni, kivenni*) használatához szükséges legminimálisabb nyelvi kontextus legyen csak adva: azaz egy zárt térdarab (ahová a mozgás kezdő- vagy végpontja esik), illetve ezen felül a tranzitív igék esetében egy ágens.

Az (59)–(60) definíciók a (64) definícióval együtt együttesen képesek „mesterségesen” előállítani azt a megszorítást, amelyet például a *találni* ige lexikálisan vált ki: a belső argumentum új diskurzusraferenst kell, hogy bevezessen. Azonban míg a kérdéses téri igekötős igék (pl. *behozni*, *bejönni*, *kijönni*, *kivenni*) esetében ez a „mesterséges” HK felfüggesztődhet, amennyiben a kontextust bővítjük, addig egyes HK-igék (pl. *találni*) esetében ez soha nem következhet be nem-fókuszos perfekív kijelentő mondatokban.

Ha a (64) értelmében vett minimális kontextusokból indulunk ki, majd azokat bővítgetjük, akkor értelemszerűen azoknak az információdaraboknak a hatását kell vizsgálnunk, amelyek a kérdéses belső argumentumok referenseivel kapcsolatba hozhatók (akár teljes megfelelés, akár fölöttes halmaz formájában, akár pedig olyan objektumok formájában, melyek felől híd építhető a kérdéses belső argumentumok felé, l. (18)-as lábjegyzet). Ezeknek a potenciálisan releváns információtípusoknak a teljes feltérképezése meghaladja a jelen munka határait. Annyit azonban meg kell jegyeznem, hogy az (59) és (60) típusba tartozó példák némelyikénél olyan erős az új diskurzusraferens bevezetésének a kívánalma, hogy úgy tűnik, esetükben még explicit antecedens esetében sem használható határozott névelős NP. Nézzük a következő példát:

- (65) A mai túra során a társak meséltek a tegnapi túrájukról. Elmondták, hogy akkor valahol láttak **egy medvét**_i. Aztán a mai túrán dél tájban találtunk egy barlangot.
- (a) *Hirtelen kijött belőle **a medve**_i.
- (b) ✓Hirtelen kijött belőle **egy medve**_i, mégpedig ugyanaz a medve_i, amit a többiek tegnap láttak.

Ahhoz, hogy ebben a példában használható lehessen az *a medve* határozott névelős kifejezés, egy olyan világot kellene feltételeznünk, amelyben minden barlangban lakik egy és csakis egy medve. (Ahhoz hasonlóan, ahogy a (61)-beli „szanatóriumi” kontextusban feltételezzük, hogy minden újonnan érkező embernél van egy és csakis egy doboz „kidobásra ítélt” cigaretta.) Ez azonban nagyon erőltetett kontextus a barlangok esetében.

A (65) diskurzushoz hasonló példák esetében a határozott névelős NP-t tartalmazó folytatás elvileg akkor is engedélyeződhet, ha a barlangból kijö-

vő lény nemcsak fajtájában, hanem individuumként is könnyen beazonosítható (mint pl. egy ember, l. (66)²⁴):

- (66) Ma a Börzsönyben túráztunk. Volt a túrázók közt egy idős nő, de őt hamar szem elől tévesztettünk. Később találtunk egy barlangot. ✓Hirtelen kijött belőle **az idős nő**.

A medvék és egyéb állatok (hétköznapi szemmel) nem ismerhetők fel könnyen individuumként, míg az emberek igen.²⁵ Feltehetőleg ezért elfogadhatóbb sokkal a (66)-beli folytatás (l. *az idős nő*), mint a (65a)-beli folytatás (l. *a medve*). Maleczki Márta (személyes közlés) rámutatott arra, hogy a (66) példa utolsó mondatában az *az idős nő* határozott NP licenciálásában szerepet játszhat az *idős* jelző jelenléte is. Az ugyanis elősegíti azt az értelmezést, hogy itt egy individuumként is könnyen felismerhető entitásról van szó. Továbbá Maleczki arra is felhívta a figyelmemet, hogy a (65) példában is könnyebben licenciálható az *a medve* határozott NP, amennyiben azt ellátjuk egy speciális jelzővel. Ezek a megfigyelések megerősítik azt a feltételezést, hogy az (59) és (60) típusba tartozó példák esetében a 2. sorszámú mondatokban a határozott belső argumentumok megjelenését elősegítheti az a körülmény, ha az adott határozott NP által denotált entitás individuumként is könnyen felismerhető.

Az, hogy egyes téri igekötőt tartalmazó mondatok alkalmasak lehetnek új diskurzusreferensek bevezetésére, nem újdonság (vö. Maleczki (2001)). A jelen cikk azonban amellet érvel, hogy egy produktív példacsoport definiálható a téri igekötős igéket tartalmazó mondatok halmazán belül, amely új diskurzusreferenst kell, hogy bevezessen. És az új diskurzusreferens

²⁴ Maleczki Márta (személyes közlés) példájának egy saját szavaimmal megfogalmazott változata.

²⁵ Németh T. Enikő (személyes közlés) felhívta a figyelmemet az „egypéldányos fajtákat” tartalmazó kontextusok egy különleges esetére. Mesekontextusban gyakori, hogy határozott névelővel ellátott állatneveket mintegy individuumnevekként használnak végig egy egész mesében (l. *Mese a tücsökről és a hangyáról*). Ezt a kontextust nevezhetjük például La Fontaine-kontextusnak, a francia meséíró után.

Az 'individuumként könnyen felismerhető' entitás egy speciális esete az, amikor azt állítja a megelőző nyelvi kontextus vagy a világtudás, hogy (akár az egész világban, akár csak egy tágabb téri szituációban) egy bizonyos entitástípusnak csak egyetlen példánya létezik. Ekkor ugyanis a fajta felismerése egyenértékű a példány felismerésével. Ez esetben is elfogadhatóvá válhat határozott névelős NP-k használata a (65)-höz hasonló diskurzusokban.

bevezetésének a kívánalma a felszínen a HK megjelenéséhez vezet. Mivel azonban ezekben az esetekben a HK kiváltásában kontextuális tényezők is szerepet játszanak, ezért ezt a jelenséget másodlagos határozottsági korlátozásnak nevezem – megkülönböztetendő a például Szabolcsi (1986) által elemzett határozottsági korlátozástól (ez utóbbit bizonyos igék a lexikális tulajdonságaik révén váltják ki). Tehát az általam javasolt elemzés feltételez egy fontos különbséget az olyan klasszikus HK-igék mint a *találni*, illetve az itt elemzett téri igekötős igék között. Nevezetesen: a *találni* ige lexikálisan hordozza a nem-specifikussági követelményt (és ezáltal a HK-t is), míg például a *kijönni* ige csak akkor, ha egy nagyon speciális típusba tartozó kontextusba van beágyazva (l. (67)).

(67) Másodlagos határozottsági korlátozás feltételei (az alábbi értelemben vett *y* objektum(ka)t megnevező NP-kre nézve):

- (a) egy a diskurzusba nemrég bevezetett *x* objektum belső teréből kerül elő egy (vagy több) *y* objektum;
- (b) az *y* objektum(ok) nincs(enek) tágan értelmezett ontológiai kapcsolatban *x*-szel;
- (c) *y* olyan típusú entitás, amely individuumként nem azonosítható be könnyen;
- (d) kontextus minimalitása (l. (64)).

5. Egy HK-n és SK-n alapuló igeosztályozás vázlata

Fentebb a (18)-as lábjegyzetben szóba került az ún. hídképzés jelensége (vö. Asher–Lascarides (1999)). A hídképzés jelensége a szakirodalomban akkommodáció néven ismert jelenség egy alelete. Az akkommodáció az a folyamat, amikor egy preszuppozíciós összetevőt tartalmazó mondat feldolgozása során a hallgató úgy tesz, mintha a preszuppozíció hozzátartozna a bemeneti kontextushoz. Például az *Elnézést a késésért, de defektem volt* mondat tartalmazza azt a preszuppozíciót, hogy a beszélőnek van egy autója, és azzal szokott közlekedni. A mondat feldolgozása során a hallgató automatikusan elfogadja ezt tényként akkor is, ha a beszélő előzőleg soha nem említette meg az autóját (vö. Heim (1990)).

A hídképzés az akkommodáció és az anafora-feloldás keveréke: az olyan nyelvi példák kapcsán beszélünk hídképzésről, ahol egy anaforikus kifejezés (pl. határozott leírás) sikeresen használható annak ellenére, hogy a megelőző nyelvi környezetben nem szerepel olyan explicit főnévi kifejezés, amely a határozott leírás antecedenséül szolgálhatna. Ennek magyarázata a

hídképzés jelensége: a megelőző kontextusban szerepel olyan kifejezés, amelyről kikövetkeztethető, hogy valamilyen (pl. rész-egész vagy ok-okozat stb.) relációban áll az anaforikus kifejezéssel. Ezt példázza az Asher és Lascarides cikkéből (1999) vett (68) példa. Mint azt Asher és Lascarides (1999) írják, a (68) elemzéséhez a mondatokban szereplő szavakhoz kötődő lexikális ismereteken túl a világtudásra is utalnunk kell: a beszélő érkezésének az eseménye okozhatta, hogy egy tevé most kinn van a ház előtt (mivel a tevé lehet közlekedési eszköz).

(68) Most érkeztem. **A tevé** kint van és szomjas.

A hídképzés jelensége tekinthető a HK egyfajta dualitásának. Míg a határozottsági korlátozást mutató szerkezetek arra „kényszeríti” (többször) a hallgatót, hogy egy adott NP referensét teljesen új diskurzusreferensként interpretálja, addig a HÍDKÉPZÉS annak a folyamatnak a neve, mely során a hallgató egy adott NP referensét megpróbálja minden lehetséges automatikus kognitív eszközzel ismertként interpretálni. Továbbá úgy tűnik, hogy a természetes nyelvek erős eszközökkel rendelkeznek mind a diskurzus szintjén újszerűség, mind a diskurzus szintjén ismertség kikényszerítésére (kódolására): az újszerűséget például az egzisztenciális (= HK-) konstrukciók, az ismertséget például a határozott leírások kódolják. Azonban ez csak tendencia: mint fentebb láttuk, előfordul, hogy egy HK-ige argumentuma specifikus (pl. (7), (8), (36)), illetve az is, hogy egy formailag határozott leírás nem specifikus (pl. (2), (3), (18)).

Mi következik a jelen cikkben olvasható elemzésből az igeikötőtlen eventív igékre (egyes elemzésekben: HK-igék), illetve a produktívan képzett igeikötős igékre (egyes elemzésekben: SK-igék) nézve?

A PRODUKTÍVAN KÉPZETT IGEKÖTŐS IGÉK kapcsán a következő két állítás fogalmazható meg:

- 69) (i) az *összes* produktívan képzett igeikötős igének vannak olyan használatai, ahol a belső argumentum kötelezően specifikus;
 (ii) *némely* produktívan képzett igeikötős igéknek (pl. egyes mozgásigék) vannak olyan kontextusaik, illetve használataik, ahol a belső argumentum tendenciaszerűen nem-specifikus (l. (52)), sőt bizonyos kontextusokban egy-egy produktívan képzett téri igeikötős ige belső argumentuma kötelezően nem-specifikus (l. (67)).

Az ESEMÉNYT LEÍRÓ IGEKÖTŐTLEN IGÉK (=HK-IGÉK) esetében is két állítás fogalmazható meg:

- 70) (i) az *összes* igekötőtlen eventív igének vannak olyan használatai, ahol a belső argumentum kötelezően nem-specifikus;
(ii) *némely* igekötőtlen eventív igének (pl. *hozni, kapni, venni*) van olyan használata, ahol a belső argumentum specifikus határozatlan NP (pl. (7), (8), (36)), sőt bizonyos ontológiai feltételek teljesülése esetén egy-egy HK-ige belső argumentuma határozott NP is lehet (pl. (62)).

6. Összegzés

Jelen cikkben magyar nyelvi példák (pontosabban nem kontrasztív főszekuszos perfektív kijelentő mondatok) alapján elemeztem a határozottsági korlátozást (HK), illetve a specifikussági követelményt (SK). A HK esetében a következő két (széles körben elterjedt) véleményt vizsgáltam meg: (i) a magyarban a HK-t csak bizonyos *igekötőtlen* igék válthatják ki, (ii) a HK-mondatok belső argumentuma *nem-specifikus* olvasatú. Az SK esetében pedig Maleczki (2001) azon véleményét pontosítottam, mely szerint a magyarban a lokatívuszi (téri) jelentésüket megőrző igekötők nem váltják ki szűkszerűen az SK-t.

A HK-igék határozatlan belső argumentumainak kötelező nem-specifikusságára már Bende-Farkas (2001) is talált ellenpéldát (l. (7), itt), sőt Bende-Farkas olyan példát is ismertet, ahol egy HK-ige belső argumentuma határozott névelős főnév (l. (62), itt). (Sajnos azonban Bende-Farkas ezeket a példákat részletesen nem elemezte.) A jelen elemzés kimutatta, hogy Bende-Farkas két említett példája nem egyedülálló, hanem több magyar HK-igével képezhetők analóg példamondatok.

Az SK kapcsán kimutattam, hogy – szemben Maleczki (2001) javaslatával – bizonyos téri igekötős igék mindig megkövetelik az SK-t (tehát a határvonal nem a pusztán perfektíváló igekötőpéldányok és a perfektivitáson túl lokatívuszi jelentést is kifejező igekötőpéldányok között húzódik, vö. (46)). Továbbá kimutattam, hogy az SK elmaradását produktívan kiválthatja egy bizonyos fajta kontextus (l. (52)), valamint az előbbi kontextustípus egy részhalmaza esetében bizonyos téri igekötős mozgásigék mellett a belső argumentum nem-specifikusságának a követelménye még erősebbé válik (l. (67)). A nem-specifikusság követelménye pedig maga után vonja a felszínen

a (másodlagos) HK jelentkezését. Mindazonáltal a jelen cikkben leírt ún. másodlagos határozottsági korlátozás (l. (67)) megkülönböztetendő a klasszikus HK-tól (l. Szabolcsi (1986)). Ennek oka az, hogy a klasszikus HK-t a magyarban bizonyos igék a lexikális tulajdonságaik révén váltják ki, míg a másodlagos HK-t bizonyos igék csak akkor váltják ki, ha egy igen speciális típusba tartozó kontextusba vannak beágyazva.

HIVATKOZÁSOK

- Asher, Nicholas – Alex Lascarides 1999: Bridging, *Journal of Semantics* **15**, 83–113.
- Bach, Emmon 1986: The Algebra of Events, *Linguistic and Philosophy* **9**, 5–16.
- Barwise, John – Robin Cooper 1981: Generalized Quantifiers and Natural Language, *Linguistics and Philosophy* **4/2**, 170–229.
- Bende-Farkas Ágnes 2001: *Verb–Object Dependencies in Hungarian and English*. Doktori értekezés. IMS, Universität Stuttgart.
- Cappelle, Bert – Renaat Declerck 2005: Spatial and temporal boundedness in English motion events, *Journal of Pragmatics* **37**, 889–917.
- Carlson, Greg 2000: *Weak Indefinites*. Kézirat.
Web: <http://semanticsarchive.net>
- Dobrovie-Sorin, Carmen – Claire Beyssade 2004: *Définir les indéfinis*, CNRS Éditions, Collection Sciences du Langage.
- Dowty, David 1991: Thematic Proto-Roles and Argument Selection, *Language* **67**, 547–619.
- É. Kiss Katalin 1995: Definiteness Effect Revisited, in Kenesei, István ed.: *Levels and Structures. Approaches to Hungarian* **5**. JATE, Szeged. 63–89.
- Enç, Mürvet 1991: The semantics of specificity, *Linguistic Inquiry* **22**, 1–25.
- Farkas, Donka F. – Henriëtte de Swart 2003: *The Semantics of Incorporation. From Argument Structure to Discourse Transparency*, CSLI Publications, Stanford.
- Heim, Irene 1982: *The Semantics of Definite and Indefinite Noun Phrases*. Doktori értekezés. University of Massachusetts, Amherst.
- Heim, Irene 1990: *Presupposition Projection*.
Web: <http://www.semanticsarchive.net>

- Kálmán László 1995: Definiteness Effect Verbs in Hungarian, in Kenesei, István ed.: *Levels and Structures. Approaches to Hungarian* 5. JATE, Szeged. 221–42.
- Kiefer Ferenc 1992: Az aspektus és a mondat időszerkezete, in *Strukturális magyar nyelvtan I. Mondattan*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 797–886.
- Kiefer Ferenc 2006: *Aspektus és akcióminőség – különös tekintettel a magyar nyelvre*, Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Krifka, Manfred 1992: Thematic Relations as Links between Nominal Reference and Temporal Constitution, in Ivan Sag–Anna Szabolcsi eds.: *Lexical Matters*, CSLI, Stanford. 29–53.
- Krifka, Manfred 2004: Bare NPs: Kind-referring, Indefinites, Both, or Neither? in R. B. Young–Y. Zhou eds.: *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory (SALT) XIII*. University of Washington, Seattle.
- Landman, Fred 2004: *Indefinites and the types of sets*, Blackwell, Oxford.
- Lascarides, Alex–Nicholas Asher 1993: Temporal interpretation, discourse relations and commonsense entailment, *Linguistics and Philosophy* 16, 437–493.
- Maleczki Márta 2001: Határozatlan argumentumok a magyarban, in Kenesei István szerk.: *Igei vonzatszerkezet a magyarban*, Osiris, Budapest, 287–331.
- Maleczki Márta 2008: A határozottsági korlátozás, in Kiefer Ferenc szerk.: *Strukturális magyar nyelvtan IV. A szótár szerkezete*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 129–184.
- McNally, Louise 1998: Existential Sentences without Existential Quantification, *Linguistics & Philosophy* 31, 353–392.
- Milsark, Gary 1977: Towards an Explanation of Certain Peculiarities of the Existential Construction in English, *Linguistic Analysis* 5/3, 1–29.
- Moens, Marc–Steedman, Mark 1988: Temporal ontology and temporal reference, *Computational linguistics* 14, 15–28.
- Partee, Barbara H. 1986/2002: Noun Phrase Interpretation and Type Shifting Principles, in Portner, P.–Partee, B. H. eds.: *Formal semantics. The essential readings*, Oxford (UK), Malden (USA), 2002, 357–381.
- Partee, Barbara H. 1995: Quantificational Structures and Compositionality, in E. Bach–E. Jelinek–A. Kratzer–B. H. Partee eds.: *Quantification in Natural Languages*, Kluwer, Dordrecht–Boston–London, 541–601.

- Piñon, Christopher 2006: Definiteness Effect Verbs, in É. Kiss Katalin eds.: *Event Structure and the Left Periphery. Studies on Hungarian*, Springer, Dordrecht.
- de Swart, Henriette 1998: Aspect Shift and Coercion, *Natural Language and Linguistic Theory* **16**, 347–385.
- Strawson, Peter F. 1959: *Individuals: An Essay in Descriptive Metaphysics*, Routledge, London.
- Szabolcsi, Anna 1986: From the Definiteness Effect to Lexical Integrity, in Abraham, W. – de Meij, S.: *Topic, Focus and Configurationality*, John Benjamins, Amsterdam, 321–348.
- Vendler, Zeno 1967: *Linguistics in Philosophy*, Cornell University Press, Ithaca, NY.
- Ward, Gregory – Betty Birner 1994: Definiteness and the English Existential, *Language* **71/4**, 722–742.